

A MAGYAR SZABADSÁGHARC BUKÁSA ÉS A JANUÁRI LENGYEL FELKELÉS KITÖRÉSE KÖZÖTT

CSAPLÁROS ISTVÁN

Andrásfalvy Bertalannak

Ezernyolcszáznegyvenkilenc őszén *Jazet* francia grafikus és metszőművész párizsi üzletének kirakatában új, időszerűnek látszó metszet jelent meg „HONGRIE 1849” aláírással. A rajzon ugyanaz a téma, egy égő város előterében egy csatát és hazát veszített hős áll, akit Léon *Cogniet* 18 esztendővel előbb rajzolt, és amely 1831 őszén még *Prága 1831* aláírással került üzleti forgalomba. Az ügyes üzletember megérezhette az analógiát, vagy pedig csak az 1831-ből megmaradt példányait akarta értékesíteni új, időszerű felírással, ma már nehezen állapítható meg, de az akkori közönség igényeinek eleget tett, amikor *Cogniet* művét újra kiadta. Az analógia esete, az azonosság esete vitathatatlan.¹

Ha egy külföldi grafikusművész és üzletember élt az analógiával, mennyire inkább élhetett az analógia annak a magyar közvéleménynek tudatában, amely két évtizeden át oly gyakran emlékezett vissza a lengyel nemzet hősiességű szabadságharcára és tragikus bukására. 1848–49-ben Magyarországon ismétlődött meg szinte mindaz, ami 1830–31-ben a Lengyel Királyságban lezajlott. Néhány példával igazolom az analógia átérzését, meglétét a kortársaknál. *Dégh* Linda etnográfus feljegyezte egy Magyarországon is divatos lengyel dal aktualizált változatát: „*Búsul a magyar hona állapotján, / Ami veled történt Világos váránál / Elveszett a csata, oda a szabadság, / Mert alatta fogva búsul a magyarság.*”²

Aktualizálódik a „*Jeszcze Polska*” is az új viszonyok között. A bujdosó *Sárosi Gyula* 1851-ben találkozik *Zalár Józseffel*, aki tájékoztatja őt több magyar íróval való találkozásáról, akik teljesen reménytelennek látták Magyarország új helyzetét. *Sárosi* állásfoglalás helyett csendesen dűdolta a következő sorokat: „*Nincs még oda Magyarország, / Sorsa él bennünk, / A hatalmát visszaszerzi / Győztes fegyverünk; / Kossuth a mi vezérünk...*”³

De idézhető *Bajza József Apotheosisának* néhány strófája is: „*Csatájok a védelmezett / Népjog csatája volt, / Melyet szent eskü, szent kötés / Ellen zsarnok tiport*” vagy „*E porba omlott szép haza / Fel fog születni még, / Van bíró a felhők felett, / All a villámos ég*”⁴

Két magyar „honfi”, *Benkő (Kertbeny Károly)* és *Vasfi (Eisler Mór)* „a magyar nemzet nagy napjai emlékére” kiadott *Hangok a múltból* című, az 1848–1849. évek verseiből összeállított antológiájában ismét érződik a két nép sorsa közti párhuzam.

1. *Leon Cogniet*: Hongrie 1849. Az eredeti a szerző tulajdonában.
2. *Dégh Linda*: A magyar szabadságharc költészete. Bp. 1952. 102., 184. A többi változatot ld. e. kötet XXVI. fejezetében.
3. *Zalár József*: *Sárosi Gyula bujdosása Heves megyében*. *Sárosi Album* 1889. 106. Ld. még *Sárosi*: Kisebb költeményei. Bp. 1954. 211., 495.
4. Ezt az analógiát viszont a cenzúra érezte meg, és *Bajza* verseinek 1851. évi kiadásából irgalmatlanul törölte.

1. kép. Leon Cogniet: Magyarország 1849-ben. A szerző tulajdona

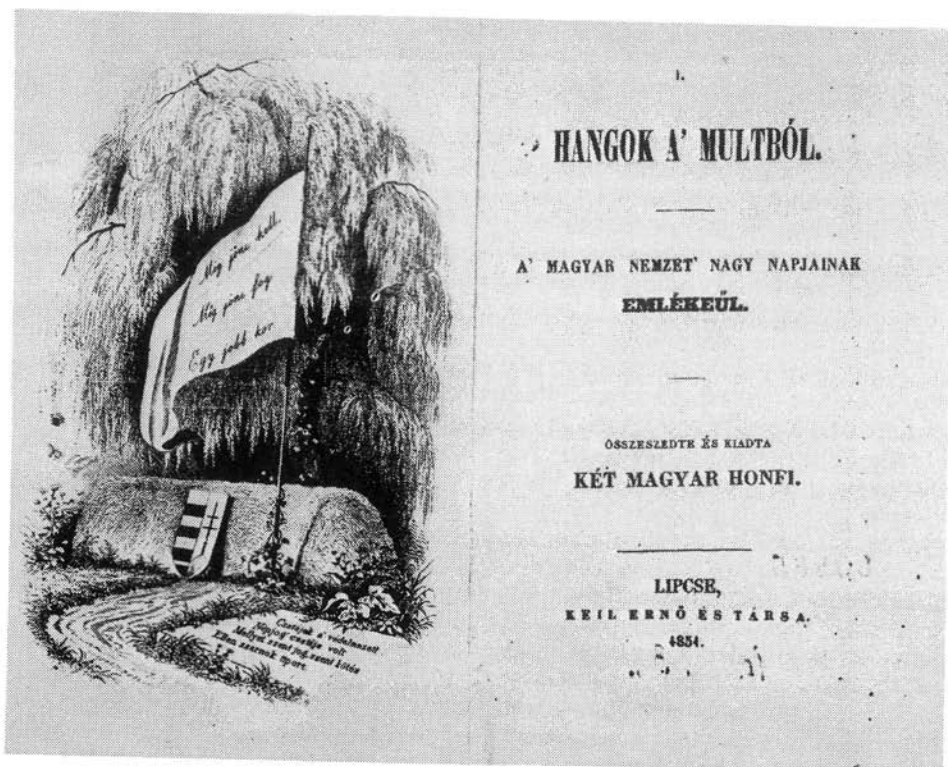
Az emigrációs kiadvány címlapjával balra szemben egy sírdomb látható, rajta magyar címer, felette zászló szomorú fűzfák előtt, felírása: „Még jőni kell, / Még jőni fog / Egy jobb kor”. A sírdombhoz vezető úton jobbra emléktábla-szerűen, a földön felírás: „Csatájok a védelmezett / Népjog csatája volt / Mellyet szent jog, szent kötés / Ellen zsarnok tiport”.⁵ A kiadásban több lengyel vers is szerepel, így A. Langie lengyel légiós indulója, a „Magyarhonba” – „Talpra nép a Tátra megett...”,⁶ Heilprin Mihály: *Kaszához ki magyar*⁷ c. költeménye.

A bukott szabadságharc emléke sokáig élt Magyarországon közvetlen a tragédia után is, persze kezdetben erős hangfogóval. Már 1850 februárjában megindul a „Ma-

5. Hangok a múltból. A magyar nemzet nagyjainak emlékéül. Összeszedte és kiadta két magyar honfi. Második kiadás. Lipcse–Buda 1862.

6. Uo. 130–131.

7. Uo. 151–154.

2. kép. Két magyar honfi (Kertbeny Károly és Eisler Mór) 1848–49-es magyar költői antológiájának belső címlapja. Bal oldalt a Magyarországot ábrázoló sírdomb Vörösmarty- és Bajza-idézetekkel. Az OSZK példánya alapján készült xeroxmásolat

gyar Emléklapok 1848 és 1849-ből” Szilágyi Sándor (1827–1899), a későbbi történetíró szerkesztésében, amelyet betiltása után más és más címen (pl. „Magyar Írók Füzetei” stb.) folytat.⁸

Szigethyné (Madarasy Klotilda) *Száműzöttje*, Czartorinszki(!) Oscar fogadásból elcsábít egy nemrég zárdából kikerült fiatal grófnőt, Melániát. A lengyelre szemet vetett Melánia mostohaanyja is, igyekszik a fiatalokat szétválasztani. Minthogy Oscar részt vett a magyar szabadságharcban, elfogják és halálra ítélik. Melánia és Oscar a kivégzés előtt még találkozhatnak, de ezután Melánia élete céltalanná válik, hervad a sír felé, s már csak Ottília nevű barátnőjétől szeretne személyesen is elbúcsúzni, akihez levelek formájában írta meg rövidke élete történetét.⁹

Irodalmi szempontból jelentős a fiatal Jókai Mórnak jelentkezése Szilágyi szerkesztőnél. A kezdetben bujdosó író ekkor még *Sajó* álnéven kénytelen írni. A szabadságharc korabeli eseményekhez kapcsolódik *A gyémántos miniszter* c. elbeszélése, ebben a kivégzett Zichy Ödön gróf lefoglalt vagyona körül zajlanak az események. A békepárti író a forradalmár Madarász László rendőrminisztert akarja leleplezni.

8. Uo. 285–286.

9. Magyar Emléklapok 1848 és 1849-ből. 1850. IV. füzet 241–268.

Az elbeszélésben szerepel egy szegény lengyel is, családja is vele van, akire a valódi tettesek rá szeretnék bizonyítani a lopást. A lengyel derekasan védekezik, és becsülete sértetlen marad. A valódi tettesek a vagyont elárvereztetik, és így nem derül ki a leltár szerinti lopás. Az elbeszélés függelékeként szerepel *Haivani* őrnagy gyászos esete a románokkal, ezekben a csatározásokban esett el egy ifjú hős, neve – *Vasvári Pál*.¹⁰

Értékesebb Sajónak *Szenttamási György honvágya* c. elbeszélése. Ennek hőse az a huszár, aki a Galíciában állomásozó társai között a hazatérés mellett agítál. A huszárt halálra ítélik, és az ítéletet az a kapitány írta alá, akinek másnap (a kivégzés napján) lenne az esküvője gróf K...szky Anna nevű lengyel özvegygel. Az alapjában véve becsületes huszárkapitány elmondja bánatát a menyasszonyának. Közeli boldogságát egy kivégzendő élete árnyékolja be... Neki az előírások szerint kell cselekednie. Ő csak katona, nem tudja megérteni a forradalom szellemét. A lengyel nő véleménye más, vulkányszerű a vallomása: „forradalom örökös remény [...], el kell jönnie egy időnek, mely mindenért visszafizet, bánatot annak, aki adta, a dicsőséget annak, aki elveszítette”. E szavak után az asszony lázas lelkesültséggel verte el zongoráján a *Nincs még oda Lengyelország* indulóját. A kapitány éppen a lengyel történelem éles kanyargóin okulva óvatos, a lengyel asszony viszont éppen az elítélt életét kéri jegyajándékkul. A kapitány szerint az ítéletnek teljesülnie kell, vagy neki is szöknie kell a lázítóval. A kivégzés előtt a huszárok fellázadnak és elmenekülnek. A kapitány utánuk ered, a katonák kényszerítik, hogy velük együtt térjen haza. „Mögötte az elhagyott szerető, előtte a haza bérczhatára, epedve vár reá mind a kettő.” Dönt tehát „Előre hát, az Isten nevében!” A kapitány a háború után az örültek házába kerül, s csak a grófnőhöz intézett utolsó szavait mormolja egyre: „Csak egy pillanatra...” Senki sem tudja, mit akar vele.¹¹

A „Magyar Emléklapok” közlik egy magyar fővezéri táborcarból való százados visszaemlékezéseit is, a temesvári csatától kezdve a török földön töltött első napokig. Az ismeretlen szerző rokonszenvesen ír a lengyel fegyvertársokról.¹² Egy másik elbeszélésnek hőse két jó barát: Jenő és Vilmos. Bajtársiasan, hűségesen harcolnak vállvetve egymás mellett Nagyenyed környékén és a branyiszközi csatában. Buda ostrománál Vilmos mellét egy kard sebesíti meg. A kötözésnél kiderül, hogy Vilmos nő, aki szereti Jenőt. A Vilmosnál talált levél szerint ő egy „gácsországi (galíciái) főrangú lengyel család végsarja”. Szüleit elveszítette. Sajnos nem lehetett volna Jenő felesége, mert „ő ölte meg Jenő nővérét, hogy egy oláh becstelenségétől megmentse. Ő mentette ki Jenőt is egy osztrák tiszt fogságából, saját női becsülete feláldozásával.”¹³

A szabadságharc idején játszódik *Vajda* János *Szeverina* című, minden valószínűség szerint önéletrajzi jellegű írása. *Vihari* Jenő főhadnagyot betegsége gyógyítása céljából Pestre helyezték. A laktanya III. emeletén lakik egy Szeverina nevű lengyel grófnő közvetlen szomszédságában. Utóbbi kiveti hálóját a fiatal főhadnagra, egyre többet vannak együtt. Szeverina mögött bár viharos múlt áll, mégis figyelmezteti jobb pillanataiban Jenőt, foglalkozzék többet hazája sorsával. A férfi hamarosan vissza is tér a frontra. Szeverina követi és egy ütközetben együtt esnek el.¹⁴ Felbukkan a magyar szépprózában Emilia *Plater* alakja is. *A zöld erdő* című novella 1831-ben játszódik, szerzője voltaképpen Abrantès hercegnő, aki több lengyel tárgyú elbeszélést is írt (*Le lancier polonais* 1838, *Hedvige, reine de Pologne*). *A zöld erdőben* Bulawski Leo egy menekültet kísér haza, lefektetik. Megérkezik az erdőkerülő fia Varsó elestének híré-

10. Uo. 5–35.

11. Uo. 18–25.

12. Uo. 1850. I. füzet 58–63.

13. Uo. 72–80.

14. Szeverina. Hölgyfutár 1851. II. 10–12. és 33–35. sz.

vel. A fiatal menekült, Plater grófnő nem akarja veszélyeztetni házigazdái életét, elhagyja őket.¹⁵

A szabadságharc bukása után közvetlenül burjánzó irodalomnak jobbára szerelmi alapmotívumú történetei mellett vannak más, olykor egymást vagy az ellenséget gúnyoló, kritikával illető írásai is. Ilyen a *Jaj már minékünk!* c. versike, Kopasz László (nagyfalusi Fekete Mihály) „műve”, amelyben gúnyolódik az erdélyi szászok félelmén, hogy Bem tábornok be ne sorozza a szász ifjakat seregébe; jellemző sorai: „Ne vidd jámbor magzatink / Csaták mezejére!” Bem válasza: „A szegény szász ifjakat / Én hogy elragadjam? – / Drágább nekem a kenyér, / Hogysem nekik adjam!”¹⁶ Most jelent meg először nyomtatásban Zalár József *A lengyel és a honvéd* c. verse, amely magyar visszavágás a lengyel hősiesség egyoldalú öndicséretére. Vége: „Bátor volt a lengyel had ezután is, / És büszkék voltak rá, hogy lengyelek; / De többé nem hallotta senki tőlük: / – Honvédek, ily vitézek legyetek!”¹⁷

A legerősebb szót, a legbátorítóbb szót Georg Herweghtől kapta a korai Bach-korszak irodalmi lapjainak olvasója. Alig nyolc hónappal a szabadságharc bukása után, igaz, hogy névtelenül jelenik meg Herwegh *Der sterbende Trompeter* c. versének magyar fordítása (*A haló trombitás*). A vers negyedik szakaszának végén lévő „Noch ist Polen nicht verloren”. (Nincs még oda Lengyelország) kitélt az adott viszonyok között elsősorban a hasonló helyzetben lévő Magyarországra lehetett érteni (akárcsak Bajza *Apotheosisát*, amelyben a lengyel szó elő sem fordul, annyira illet az ötvenes évek elejének hangulataira; olyannyira, hogy a cenzúra Bajza verseinek új kiadásából törölte, és ennek helyére a magyar költőnek új, hosszú és semmitmondó verset kellett írnia). Herwegh versének az utolsó ítéletről szóló befejezése a föld valamennyi népe számára hirdet szabadságot. A felkelést 1831-ben elvesztett lengyelek, de az 1849-ben vesztes magyarok számára is. A vers ilyen korai közlése bátor és előremutató tett volt 1850 tavaszán¹⁸, amikor a „bresciai hiéna” uralma még tartott Magyarországon...

Él még a bukás utáni költészetben az 1848 előtti magyar részvét hagyományos hangja is. Kopasz László *Sötét felhő* c. versikéjében:

1. Sötét felhő szálla / A lengyel egére, / Vér, eső, hazája / Pusztuló terére, / Bujdosásnak átka / Hontalan fejére. / 2. Látod háborgását / Vad tengeren árjának, / Hallod csattogását / A viharadárnak... / Nézd, nézd minő kép ez, / Hol lengyelek járnak!”¹⁹

A Kopasz László ábrázolta lengyel sors persze érthető a magyar szabadságharc menekülteire is, de világosabban, művészibben fejezte ki ezt a gondolatot Erdélyi János *A menekültek* (1850-ben írt, de jóval később megjelentetett) versében. Néhány versszakát idézem csak, amelyek három többé-kevésbé azonos sorsú nép helyzetét villantják fel: Első közös mozzanata a hazától való elválás és a hozzá való ragaszkodás (Kölcsey és Vörösmarty által is megörökített) képe. „Vivének földet, egy maroknyi földet / Bujdosó gyermekid, ó haza! belőled. / Hogy a távolból se váljanak el tőled?”

A költemény utolsó két versszaka konkretizálja a menekülteket, azon nemzetek fiait, akik az utolsó negyedszázadban függetlenségükért hiába harcoltak:

15. Hölgyfutár 1850. I. 5. 4. sz.

16. Magyar Emléklapok I. füzet 128.

17. Magyar Írók Albuma Pest 1850. 95–96.

18. A haló trombitás. Hölgyfutár 1850. V. 31. 123. sz. 525.

19. Magyar Írók Albuma 1850. 80.

„Támadni kellene egy új Etelének, / E romlott világot hogy fenyítene meg / Súlyos csapásaival öldöklő kezének. / Mondván: ez a csapás a lengyelek honáért, / E második csapás a szép Olaszországért, / A harmadik pedig tulajdon fajtámért!”²⁰

A *testvértánc* 1848–1849 emlékére készült csíkszentsimoni Lakatos Sándor közkedvelt táncanító és magyar tánczeneszerző *Testvértánca*, amely a magyar és a lengyel nemzet testvéri érzelmeinek kifejezője akart lenni.²¹

Lakatos a két nép táncritmusát és lejtésmódját egyeztette össze. Lakatos Pápan érte el első sikerét a *Testvértánccal*. „E táncot époly célból készítém, hogy nemcsak kisebb városainkban, hanem egész hazánkban is mielőbb meghonosuljon s mihelyt körülményeim engedni fogják, az ország szívébe, Buda-Pestre igyekezendek, hogy a tisztelt nagyközönség pártolása által hazafiúi igyekezetem megkoronáztassék.”²² A *Testvértánchoz* zenét először Svastits Nep. János (?–1874) tánczeneszerző, utána pedig *Kecskeméthy József* cigányzenész szerzett. Lakatos vagy két héttel később már nyílt levél formában fordult szakmabeli kartársaihoz és kéri őket, segítsék *Testvértánca* terjesztésében. Szerinte most jött el az az időszak, melyben kedves hazánkban „nagy szükség van a testvériesedésre. A táncnak is segíteni kell a nemzetiség fenntartásában”. Közelestant a fővárosban lesz és segítheti kartársait „a *Testvértánc* szerkezetének megértésében, mert ez mind modorára, mind lépéseire különbözik a többi társas tánctól”²³.

A *Testvértánc* nyilvános bemutatójára kb. még egy fél évet kellett várnia. A „Hölgyfutár” csak október 21-én jelezhetette, hogy másnap a Nemzeti Színház színpadán bemutatásra kerül az új társastánc. *Kecskeméthy József*, aki a *Testvértánchoz* a zenét írta, „egész bandájával minden díjkövetelés nélkül” lépett fel ez alkalommal. Saint Georges és Lopez Choisy kisasszony c. kétfelvonásos vígjátéka után került sor a Lakatos új társastánca bemutatására, amelyet a Nemzeti Színház táncárszemélyzete mutatott be, a zenét *Kecskeméthy József* népzenei társasága szolgáltatta.²⁴ A fővárosi bemutató a *Testvértánc* sikerének csúcsa, élénk tetszéssel fogadta a közönség, és a táncmestert, valamint a zenei kíséret szerzőjét zajosan kitapsolták. Sajnos sem a tánc rajzát, sem koreográfiáját, sem pedig a tánc zenéjének kottáját ez idáig nem sikerült megtalálnom. A „Magyar Hírlap” is megemlékezett a *Testvértánc* sikeréről.²⁵ Az a tény, hogy Lakatos Sándor igyekezett a két nép eltérő táncritmusát kiegyenlíteni, megnehezítette elterjedését.²⁶

Ha a *Testvértáncot*, mint érdekes és a korra jellemző jelenséget érintettem, akkor arról sem szabad megfeledkezni, hogy a pesti Nemzeti Színház darabjainak felvonások közötti szüneteiben is szerepeltek lengyel néptáncok. A *krakusz* (krakowiak) nevű néptáncot több alkalommal is előadták (1851. III. 15-én!, ápr. 23-án és júl. 2-án). A „*Lengyel néptánc*”, közelebbi megjelölés nélkül szerepelt a *Vanda* c. operában betétként (1850. dec. 30-án, és 1851. márc. 19-én). Szerepelt színházi műsorokon „mazur” megjelöléssel (május 9-én és augusztus 25-én).

A *Vanda* c. operának zenéjét a lengyel *Doppler* Ferenc, szövegét viszont a magyar *Bakody* Tivadar írta. Dopplerrel már találkoztunk nagy sikert elért *Benyovszky*-operájával kapcsolatosan (XXIII. fejezet). *Bakody* Tivadar a *Benyovszky*-opera szövegírójához, *Köffinger*hez hasonlóan szintén orvos. 1860-ban, Lembergben a természetgyógy-

20. Fővárosi Lapok 1871. VII. 2. A költő hagyatékából, 1850-es jelzettel.

21. *Orlai Petrich Soma*: II. Lajos holttestének megtalálása. 1851: MTA Művészetkutató Csoportjának fotólaboratóriuma, 33. 430.

22. Pesti Napló 1851. I. 21. 3.

23. Hölgyfutár 1851. II. 10. 33. sz.

24. Uo. 1851. X. 23. 244. sz. 972.

25. Cs. Sz. *Lakatos Károly*: Rajta párok táncoljunk! Nagykanizsa, én. 111–116.

26. *Elekesné Weber* Edit: Magyar táncok. Bp., 1935. 21.

Uj eredeti opera.

778

NEMZETI SZÍNHÁZ.

Pest, belváros, december 30-án (1851).

E L Ő N Z Ő R

VANDA.

Eredeti opera 4 felvonásban. Írta BAKODY Tivadar, zenéjét DOPPLER Ferencz.
Az új díszítményeket festette TELEPI. — Az új jelmezek PAPP József főszabó felügyelete alatt készültek. — A táncokat CAMPILLI rendezése szerint betanította Kurz Antonia,
Az előadásban a cs. kir. 5-dik tánczereced zenekara is részt veend.

Képregy: ERKEL.

Az első szakasz személyei:

Sobol, lengyel nemes	— — — — —	Közeghi,	Herold	— — — — —	Udrachelyi M.
Vanda, leánya	— — — — —	Szégerné,		— — — — —	Nemesek, Földnép, Tábort zeneszek.
Hyppolit, fogadott fia	— — — — —	Först,		— — — — —	Történi: Krakko vidékén.

A második szakasz személyei:

Timur, basa	— — — — —	Szeger,	Dervis	— — — — —	GRILL.
Fendi, aga	— — — — —	Bodorfi,		— — — — —	Török harcosok, Rabszolgák, Nők, Tánczosok Török sábori zeneszek.
Vanda	— — — — —	Szégerné,		— — — — —	

Történi egy hónappal később Bécs alatt a török sáborban.

A harmadik szakasz személyei:

Sobol	— — — — —	Közeghi,	Hyppolit	— — — — —	Füredi.
	— — — — —	Lengyel harcosok, Tábort zeneszek.		— — — — —	Történi a lengyel sáborban Bécs alatt.

A negyedik szakasz személyei:

Timur	— — — — —	Szeger,	Sobol	— — — — —	Közeghi,
Fendi	— — — — —	Bodorfi,	Hyppolit	— — — — —	Füredi.
Vanda	— — — — —	Szégerné,		— — — — —	Török és lengyel harcosok.

Történi a török sáborban, 1457/1683.

ELŐADANDÓ TÁNCZOK:

Az első szakaszban: „Lengyel néptáncz” a tánczarszemélye által.
A második szakaszban: „Keleti táncz” előadja Kurz Antonia és Perrei, tánczarkikaróval.

GRILL MÓRICZ ur, a fennjelölt szerepben mint vendég a zeneszerző iránti sziveskedésből fog fellépni Kérének a jutholy- és díszetekkéért 1. sz. utasodók, helyett helyek iránt méltatlanságunk reggeli 10 óráig rendelkezésmintánál mások kívánata figyelembe vételül.

Helytak pengőpénzben:

Földszint: a első sor, páros 5 for. Második sor, páros 4 for. Földszint tördő karnak 1 for. 20 for. Földszint tördő karnak 20 for. Második sor, páros 20 for. Kéreg 9 for.

Kedele 7 arkor. vége 10-óráig.

A mai opera szövege a színház csarnokában 20 peng. kron szereshető.

Kéregnek Lohse Landolt, Ország, Kereskedőház. Helyek: 20-án a Kereskedőház.

3. kép. A Bakody Tivadar librettójára írt Vanda című eredeti opera színlapja, zenéjét a lengyel származású Doppler Ferenc szerezte. A Vanda címszerepét éneklő Stégernét még pár héttel előbb Leonora Szymańskának hívták.

tan magántanára és ugyanott saját költségén svéd gyógytornacsarnokot épített. 1863-ban Pesten majd az első magyarországi nyilvános tornacsarnokot. Mindössze huszonöt éves, amikor a lengyel-török-bécsi környezetben játszódó négy szakaszból álló operához szövegkönyvet ír. A téma pikáns lenne, hiszen a lengyelek segítségére utal Bécs 1683. évi török ostroma idején; célszerű-e ezt a témát éppen a szabadságharc bukása után kiélezni. Bakody óvatos: Sobieskit nem szerepelteti az opera librettójában. Tartalma: Sobol főnemes áldását adja leánya, Vanda és Hyppolit frigyére, a fiatalokat mazurkával köszöntik. A házasságra azonban nem kerülhet sor, mert a férfiaknak Bécs alá kell sietniök. Vanda apja és vőlegénye után Bécsbe megy, de ott török fogságba kerül. A foglyot a katonák Timur török vezér sátorába viszik. Hyppolit és Sobol a leány keresésére indul. Vanda természetesen elutasítja Timur szerelmét, erőszakoskodását; inkább öngyilkosságot követ el, egy törrel mellbeszúrja magát. Ebben a pillanatban lépnek be Timur sátorába a menyasszonyt keresők, Vanda Hyppolit keblén léheli ki

4. kép. Bakody Tivadar (1825–1911), a szabadságharcban Görgey főhadiszállásán kapitány, később a természetgyógytan egyetemi rk. tanára, évekig Lembergben élt

lelkét. Általános sírás... A Vanda téma mögött ott érzem valahogy III. János király szellemét és az 1683. évi segítségért hálátlansággal fizető Bécszet is. *Lengyel énekesnök a pesti opera színpadán*. Ha már a szabadságharc után közvetlenül magyar szerző és lengyel zeneszerző partnere lengyel-osztrák–török tárgyú témát választott, meg kell emlékeznem a Nemzeti Színház operatársulatában évekig nagy sikereket elért lengyel énekesnőkről is.

Leonora Szymanska Bécsből rándulgatott át Pestre, s amint az jóval előbb Stanislaw Serwaczynski hegedűművésszel volt az eset, a lengyel énekesnő is elismerő sajtóbeszámoló és közönségcsikerek hatására a pesti Nemzeti Színházhoz szerződött.²⁷ Jelentősebb szerepei közül Fabó Bertalan (1868–1920) zenetörténész kiemeli a *Hunyadi László* (1850. VIII. 18.) nemzeti nagyoperában (zenéjét Erkel Ferenc szerezte, ahol Gara Nádor leányának, Máriának szerepét énekelte, míg ugyanakkor *Hunyadi János* özvegyének szerepét az Európa-szerte híres Anna de La Grange asszony.²⁸ (Egy ké-

27. *Hölgyfutár* 1850. I. 28. 23. sz.–III. 11. 58. sz. 248. – IV. 3. 76. sz. 328. IV. 4. 328. – IV. 5. 336., 340.

28. *Fabó Bertalan*: Erkel-émlékkönyv 1910. 190.

sőbbi bemutatón is a főszerepeket *Stéger* Xav. Ferenc (1824–1911) hőstenor és a Bécsből idekerült *Szymańska* énekelte.²⁹ *Stéger* és *Szymańska* közös fellépéseinek eredményeként már 1850. szeptember 24-én összeházasodtak és azóta a szép *Szymańska* csak *Stégerné* néven szerepelt. A művészházasság mintaházasságnak bizonyult. Említsem meg még azt is, hogy a *Vandában* a főszerepet már (*Szymańska*-) *Stégerné* énekelte. A lengyel nő *Vanda* szerepét egy hiteles lengyel nő énekelte.³⁰

5. kép. (Ludwika) Lesniewska Lujza (1830–1882) a Nemzeti Színház nagysikerű lengyel énekesnője, szoprán. Barabás József rajza, 1853.

Később lépett a Nemzeti Színház színpadjára *Lesniewska* Lujza. „Mindenható énekesnőnek” nevezték az ötvenes évek első felében a rajongó lelkű *Leśniewskát*. Éveken át erőssége volt a pesti magyar operának és a Szilágyi Erzsébet szerepnek. Itt a megméretés nem is olyan kisigényű volt, még 1850-ben *Anne de La Grange*, a korszak egyik legkiválóbb énekesnője énekelte, akinek tiszteletére az egyik áriát, *de La Grange-áriaként* írta át *Erkel* Ferenc.³¹ *Leśniewska* emlékezetesebb szerepei közül a *Lammermoori Luciát* említem („*Hölgyfutár*” 1853. VI. 25. 127. sz. 520.). *Donizetti Lindájában*, *Verdi Haramiáiban* is énekel. Nagy sikere volt *Leśniewskának* *Bellini Alvajárójában* is 1853. jún. 16-án. („*Szépirodalmi Lapok*” 1853. 49. sz. 772–774.)

A „*Hölgyfutár*” színházi-zenei rovatában gyakran közöltek külön róla dicsérő kritikákat. Külön emlékezetes maradt *Leśniewska* éneke *Verdi Trubadúrjában*, ahol

29. Uo. 192. 198.

30. A *Vanda* c. opera színlapja az OSZK Színházi Osztálya

31. *Fabó Bertalan*: *Erkel-émlékkönyv*, 178–180.

Leonórát énekelte.³² Leśniewska részt vett az *Erkel* Ferenc 1853–54. fordulóján szervezte filharmóniai hangversenyeken is. Az elsőn 1853. november 21-én a *Don Juan*ból a levéláriát (Aria di bravura) énekelte, egy másikon Mozart *Varázsfuvolájából* egy dalt. 1855 tavaszán Bécsbe szerződött, ahol az olasz operánál működött.³³

Meg nem állhatom, hogy legalább egy rövid kitérő erejéig félbe ne szakítsam mondanivalómat, és hogy ne emlékeztessenek a Nemzeti Színház 1849 előtti egyik kiváló-ságára, *Hollósy* Kornéliára, első lírai énekesnőjére, aki 1850 május–júniusában Bécsben szerepelt nagy sikerrel, majd 13 hónapra Varsóba szerződött, ahol többi között a kazienki palota színpadán énekelt és elismerést szerzett a magyar névnek. A Varsóban időző cári család tiszteletére rendezett hangversenyen többi között *Egressy Béni Tompa* Mihály szövegére írt: *Télen, nyáron pusztán az én lakásom* c. népdalt énekelte. A cár kívánságára ismételnie is kellett, ezt szerződésileg meg is kellett tennie, de már a cári meghívást nagyon szépen megköszönte.³⁴

Kulturális kapcsolatok a krími háború éveiből

Ezernyolcszázötvenhárom júliusában orosz seregek szállták meg a román fejedelemségeket (a távolabbi cél Palesztinának a pravoszlávia hatása alá vonása és a szentföldi zaránokoktól származó jövedelmekben való részesedés, mire október 16-án Törökország hadat üzen Oroszországnak. A török flotta azonban vereséget szenvedett a cári flottától. Anglia és Franciaország, melyeknek érdekében állt Oroszország további terjeszkedésének megakadályozása. 1854 márciusában szövetséget kötött a Portával és hadat üzent *I. Miklós* országának. Szeptember közepén a szövetségesek a krími félszigeten partra szálltak és megkezdődött Szebasztopol ostroma. 1855 januárjában háborúba lépett a szövetségesek oldalán a szárd királyság is. Szebasztopol elesett és nem kárpótolhatta a cárt a Kaukázuson túli területnek, Karsznak elfoglalása sem. A háború az 1856. III. 30-án megkötött párizsi békeszerződéssel végződött és bebizonyította a feudális orosz hatalom gyengeségét.

A magyar és a lengyel demokraták egyaránt bíztak a nyugati nagyhatalmak beavatkozásában és egy európai méretű háborúra számítottak. A krími háború idején *Kossuth* és *Worcell* Angliában meetingeket szerveztek, amelyeken népszerűsítették a magyar és a lengyel nép ügyét. Kossuth úgy vélte, hogy az orosz–török háborúban Ausztria szükségképpen az orosz oldalán avatkozik be, és akkor az Osztrák Monarchia elnyomott népei is felkelhetnek Ausztria ellen. 1854-ben Ausztria kimozdult szigorú semlegességéből. A török mellé állva követelte a cártól a dunai fejedelemségek kiürítését. Ez meg is történt, és az orosz csapatok helyét osztrák egységek foglalták el.³⁵

Most került szóba egy lengyel légió felállításának lehetősége. Ehhez a tervhez kapcsolódott *Jókai Mór Ideális és praktikus* c. elbeszélése. Ebben a korszerűen felszerelt, meghatalmazásokkal és pénzzel ellátott titkolódzó angol utazó nem tud szabadcsapatot szervezni az oroszok ellen. A pipával, pálinkás kulaccsal, dohánnyal utazó lengyel a maga fecsegő naivitásával, közvetlenségével csodát tesz, szabadcsapata élén hőstettet hőstettre halmoz. A kis elbeszélés a szélsőségek példáit mutatja, az angol végtelenül precíz, a lengyel ugyanolyan mértékben felületes Don Quichotéja a szabadság eszméjének.³⁶ Ez a második példa az egymástól szöges ellentétben álló kontrasztív nemzet-

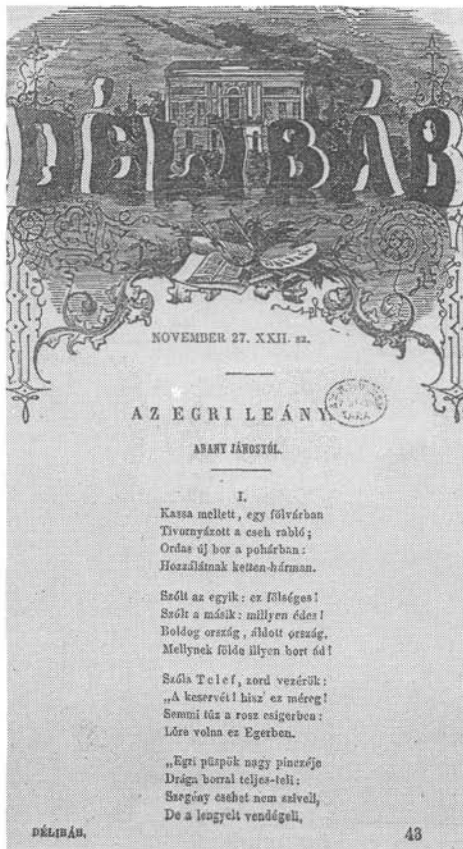
32. *Rédey Tivadar*: A Nemzeti Színház története. Első félszázad. Bp. 1937. 309.

33. *Fabó*: Erkel-émlékkönyv 136., 138.

34. Pesti Röpívek 1850. XI. 24. 8. sz. 250. és Legány D.: A magyar zene krónikája. Bp., 1962. 252.

35. *Kovács Endre*: Magyarok és lengyelek a történelem sodrában. Bp. 1973. 284–285.

36. *Nacsády József*: A Jókai-művek lengyel alakjainak fő vonásai. In: Tanulmányok a lengyel–magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Bp. 1969. 459.

6a–b. kép. Arany János Az egri leány c. balladájának első kiadása. Délibáb 1853. XI. 27. 22. sz. A két mellékelt illusztráció Zichy Mihály munkája.

portréra. *Széchenyi* István lengyel–angol összehasonlítása (ld. XVII. fejezetet) az angol javára dőlt el. *Jókai*éban pedig a lengyel koncepció győzedelmeskedik. Egy publicisztikai írás és egy pusztán szépirodalmi mű összehasonlítása ugyan megkérdőjelezhető, de egyelőre – sportnyelven szólva – az eredmény döntetlen...

Arany János magyar–lengyel tárgyú balladái

Mínthogy a magyar forradalmat 1849-ben ugyanaz a *Paskievics* varsói herceg verte le, aki 1831-ben Varsót is térdre kényszerítette, s mínthogy a magyar bukás emléke még túl fájdalmasan élt. *Arany* János történelmi balladáiban, a krími háború éveiben, a lengyel és a magyar történelem egyes közös jeleneteinek felidézésével igyekszik a sorsközösség tényeit feleleveníteni, a feledéstől megmenteni.

Az első, még a krími háború kitörése előtt írt balladája a *Török Bálint*. A címben lévő törökverő hős Budán van, *Izabella* királyné udvarával együtt. *Izabella* tanácsot kér udvari embereitől, hiszen a német is, a török is készülődik Buda elfoglalására, kit engedjen be Budára: a németet vagy a törököt. *György* barát a „török basának játszott kezére”. *Szolimán* szultán meghívja *Török Bálintot*, *Izabellát* és csecsemő kisleányát. A meghívottak tiszteletére adott ebéd idején a török csellel elfoglalja Budát. A vendégek közül *Izabellát*, *Verböczy Istvánt* visszaengedi, de *Török Bálintnak* el kell kísérenie a szultánt a török fővárosig, ahol élete végéig bebörtönzik. *Arany* balladájának utolsó

szavai: „Várja otthon két szép kis árvája – (...), szerelmes szép nője”. „Héttoronyak egy sötét zugában / Török bálint üldögél magában: / Ifjú korát a vénség megszállja, / Megérleli és a halál levágja”.³⁷ A lengyel királynét hűségesen szolgálni akaró Török Bálint a szultán ármányának esett áldozatul...

Jelentősebb művészi szempontból is az *I. Ulászló* (Lengyelországban III. Ulászló, 1440–1444) korában játszódó *Az egeri leány* című magyar–lengyel–cseh tárgyú balladája. Az Egerben mulatozó lengyeleket és magyarokat, cseh rablók támadják meg. A harcban elesik egy fiatal legény, László, a szeretett leány meg akarja bosszulni halálát, de ő is elesik a férfiakkal vívott egyenetlen harcban. A lengyelek és magyarok lóra pattannak, üldözik a menekülő cseheket, elfogják vezérüket, Telefet, aki „mélyre zárva / Bűnhődé meg az elmultat”.³⁸

A lengyel–magyar barátságának sikerült megörökítése a III. rész 2. versszakára: „Éljen Ulászló! Hunyadink is éljen! / Rá zene zendül, ropog a dob mélyen, / Rá zene zendül, kehely összecsendül; / Magyar és lengyel deli tánczra lendül”.

Arany János harmadik magyar–lengyel tárgyú balladája a *Zács Klára*. Ennek a balladának tragikus sorsú hősnőjét elcsábítja a lengyel származású királyasszony csendes tudtával a magyar királyi udvarban. Visegrádon tartózkodó akkor fiatal, később szerelmi ügyeiről is ismert *Nagy Kázmér*. Amikor Klára elpanaszolja atyjának, Feliciánnak az őt ért sérelmet, *Zách* Felicián karddal tör rá a királyi családra, mire a király, Károly Róbert emberei levágják a dühöngő apát és az egész *Zách*-nemzetséget kiirtják.³⁹

Utolsó versszakát újfent idéznem kell, komoly figyelmeztetés volt ez a korabeli magyar néphez, az úgynevezett Bach-korszakban: „Rossz időket érünk, / Rossz csillagok járnak: / Isten óvja meg csapástól / Mi magyar hazánkat!”^{39a}

Két nagy költő halála

Az Aranytól említett egyik csapás volt a magyar nemzet számára vezérköltőjének, *Vörösmarty Mihálynak* halála 1855. november 19-én. A krími háborúról, az ahhoz fűzött reményekről ő írta utolsó verseként a legnagyobb költeményt, *A vén cigányt*. *Vörösmarty* szól ebben a versben a háború vélt okáról: „Háború van most a nagy világban, / Isten sírja reszket a szent honban”. A költemény végén hirdeti várva várt változást: „Lesz még egyszer ünnep a világon; / Majd ha elfárad a vész haragja, / S a viszály elvérzik a csatákon”.⁴⁰

Vörösmarty Mihály, a nagy magyar polonofil költő, a szabadságharc bukása után, borult elmével, e versével búcsúzik el a világtól. Nagy kortársát, a lengyel légiót szerző *Adam Mickiewiczet* egy héttel később, 1855. november 26-án ragadta el a halál Konstantinápolyban, valószínűleg kolerában. Magyarországon *A lengyel nemzet és*

37. Délibáb. Nemzeti Színházi Lap. 1853. I. 30. Modernebb illusztrációját Csiky Gyula készítette, ld. Arany János Balladái 1948. 49. A költemény illusztrációját az Arany János-albuma Lotz Károly készítette.

38. Uo. 1853. XI. 27. 22. sz. Lengyel fordítása a Kochman twój kraj c. antológiában 110–116. Művészi illusztrációit Zichy Mihály rajzolta.

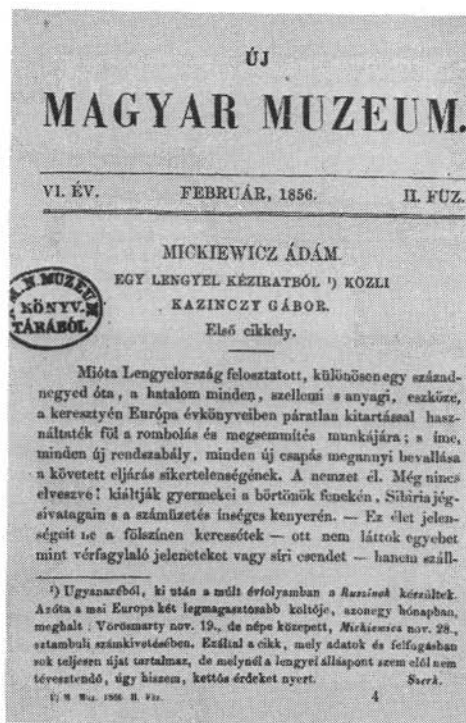
39. Magyar Nép Könyve 1855. II. köt. 5–6. füzet 253–256. A balladát maga a költő zenésítette meg, ld. *Bartalus J.*: Arany János dalai 1884. A szépművészetben Orlai Petrich Soma örököltette meg 1855-ben. László Fülöp is megfestette az atya lábai elé boruló, elcsábított Klárát. V. ö. *Soltészné Szilárd Kató*: Arany János a magyar képzőművészet tükrében. Bp. Szemle 1935. 236. köt.

39a. 1857-ben ír majd Arany egy tisztán Magyarországra vonatk. balladát, amely nyomtatásban való megjelenésekor 1863-ban már lengyel értelmet nyert.

40. Pesti Napló 1855. VI. 28.

7. kép. Vörösmarty Mihály 1854-ben készült képe. Tiedge János fényképe

8. kép. Kazinczy Gábor (1818–1864) Adam Mickiewicz halála (1855. XI. 26.) után készült megemlékezéséj jellegű cikkének első oldala

a lengyel zarándokság könyveinek fordítója Kazinczy Gábor és Pompéry János (1819–1884) emlékezett meg az eseményről.

Kazinczy Gábor a Magyar Tudományos Akadémia folyóiratában számolt be „Lengyelországnak és az egész világnak pótolhatatlan veszteségéről: Mickiewicz haláláról”. Mickiewiczben a lengyel nép szellemi felszabadítóját ünnepelte, akinek „a forradalom előtti költészete hatalmas lobogás mellett, rejtelmes formában inkább csak sejtő” mintegy a világon kívülálló, kihívó, tette izgató; ellenben a forradalom utáni: nyíltan támadó, visszautasító, látnoki és várakozó és művészi szempontból is tökéletes volt”.⁴¹

Ugyancsak 1856-ban Pompéry János (1819–1884) író, publicista a legolvasottabb napilapban a „Pesti Napló”-ban Mickiewicz életének és költészetének nagybecsű ismeretét adta, költői alkotásainak tartalmi méltatásával felkeltve a magyar olvasóközönség érdeklődését a legnagyobb lengyel költő örökbecsű alkotásai iránt. Pompéry az első, aki Mickiewicz műveinek magyar fordítására buzdít s erről így ír: „Ki Micki-

41. Irodalmunk túl a határokon. Szépirodalmi Lapok 1853. I. félév 25. sz. 392.

ewiczet nyelvünkre fordítandja, meg fogja gazdagítani irodalmunkat”. E nagy feladatra konkrétan *Podhradszky* Józsefet, Széchenyi fiainak nevelőjét, a jeles nyelvűvált és a lengyelül is jól tudó elmét hozta javaslatba.⁴²

Az 1840-es évek közepén Párizsban Mickiewicz szláv irodalmi előadásainak hallgatója volt a fiatal *Ábrányi* Kornél (1822–1903), a későbbi zeneszerző és zenei író. Mickiewicz-csel *Chopin*-tanítványként, annak szalonjában ismerkedett meg. Ábrányi visszaemlékezései szerint Mickiewicz a Collège de France-on minden héten csak egyszer tartott előadást, valahányszor zsúfolásig megtelt teremben, hallgatói főként lengyel és francia fiatalok voltak. Egyszer híre ment, hogy Mickiewicz az általa s rajongó szektája által istenesített új megváltóról, a Svájcban tartózkodó *Towiańskiról* fog nyilatkozni, kinek önmagát prófétájának nevezte. „Amikor a lengyel költő az új megváltóról”, *Towiańskiról* kezdett beszélni, a „hallgatóság delejes extázisba jött, s a lengyel-ség pedig falrengető lelkesedésben tört ki. Felugráltak a padokra, körülvették az előadót, csókolták kezét, ruháját, s térdelve esküdtek az új megváltó s prófétájának zászlója alá. Soha ennél fanatikusabb jelenetet nem láttam egész életemben”. Másnap tele voltak a francia lapok e jelenet különféle kommentálásával. A francia kormány intézkedett, hogy a Collège de France-ban többé hasonló jelenetek elő ne forduljanak.⁴³

Történelmi, irodalmi, képzőművészeti, zenei és színházi forgácsok

(A máris túllépett terjedelem csak annyit enged meg nekem, hogy egyes dolgokat csak jelezzek.)

A lengyelek részvétele a magyar szabadságharcban azt eredményezte, hogy nemcsak egyes történelmi jelentőségű alakok, de lengyel történelmi tárgyú irodalmi jellegű alkotások is gyakran jelentek meg a *Bach*-korszak magyar sajtójában. A lengyel adott nemesi szavához, az utolsóig kitartó József *Poniatowski* hercegről hosszabb cikk jelent meg a nagy olvasottságnak örvendő *Bucsánszky*-féle *Naptárban*.⁴⁴ *Jósika* Miklós az emigrációban 1853-ban kezdi írni *Eszter* c. regényét. Első részletét *Visegrad* címmel már le is közölte.⁴⁴ Későbbi regényeit az „*Eszter szerzője*” megjelöléssel adja ki.

A korszeletnek Arany János mellett legjelentősebb költője, *Vajda* János (1827–1897) 1854-ben írja *Béla királyfi* című 6 énekes költői beszélyét, forrása *Jókai* Mór népszerű magyar történelmének *Fejedelmi párbaj* c. fejezete. Csak a végéről idézem Béla és Riksa közti házasságból néhány jellemző sort: „Két atyafi kebel: magyar és lengyel között / Ekkor a legelső legszebb frigy szövődött. / Szent is volt ez a frigy, tartott is sokáig / Minél tovább nem is tarthatott – halálig...”⁴⁵

Ferenc József osztrák császár 1857. évi magyarországi látogatása, az amnesztia, az emigránsok egy részének hazatérése kedvezőbb légkört biztosított az országnak. A Szent István Társulat tudományos és szépirodalmi folyóiratában cikk jelenik meg a hol hazafi, hol kalandor, hol lengyel, hol magyar *Benyovszkyról*.⁴⁶ Erre az évre esik *II. Rákóczi* György szerencsétlen lengyelországi hadjáratának évfordulója, amelyről

42. *Kazinczy Gábor*: Mickiewicz Ádám. Új Magyar Múzeum 1856. I. köt. 59–66.

43. *Pompéry János*: Mickiewicz Ádám. Pesti Napló 1856. 289–290. sz.

44. *Bucsánszky A.*: Nagy Képes Naptára 1850. 85–89. két képpel, 1857-ben Müller Nagy Képes Naptára is közölt rövidebb *Poniatowski*-cikket egy képmelléklettel.

44a. *Jósika* Miklós 1853-ban kezdi közölni *Eszther* c. regényét. Első részletét *Visegrad* címmel hozta a *Divatcsarnok*/1853. 15–16. száma. A regény Nagy Kázmér és a szép *Eszther* szerelmi története, amelynek eredményeként a lány sok szenvedéstől mentette meg az elnyomott zsidóságot.

45. Pest 1855. V. ö. *Vajda János*: Összes művei III. köt. Nagyobb költői művek. Bp., 1977. 83–149. és 455–470.

46. *Sárváry B.*: Gróf *Benyovszky*. Családi Lapok 1857. 97., 109., 121., 133., 145., 161.

Szilágyi Sándor történész több alkalommal is ír.⁴⁷ Ahhoz kapcsolódik egy lengyel–magyar vonatkozású szólásmondás *Vicem pro vice, vagy fület fülért*. A történelemben közismert, hogy II. Rákóczi György csapatai Lengyelországban helyenként rabló módon viselkedtek, ezt viszonzva a lengyelek 1857-ben feldúlták Beregszász városát (ma Berehove, Ukr.) és a templom falára írták fel a fenti idézetet. *Bernát* Gáspár (1810–1873), Petőfi barátja, ügyvéd, adomagyűjtő és -gyártó írta meg az esemény történetét *Vicem pro vice vagyis fület fülért* c. történetében.⁴⁸ A történet megtalálható egy régebbi szállóige-gyűjteményben is: *Vicem pro vice reddo tibi, bone vicine*. A kölcsönt a kölcsönért visszaadom neked, jó szomszéd.⁴⁹

Vajda János 1858-ban ír a Boroszlót védő Mátyás királyról, és a várost ostromló lengyel és a cseh királyról, annak sikeres védelmével, ill. sikertelen ostromával kapcsolatosan.⁵⁰

1860-ban két vers is jelenik meg *Báthory* István lengyel királyról (talán egy Kisfaludy Társasági pályázat vagy költői versengés[?] eredményeként). Mindkét költő a „minorum gentium” csoportjába tartozik. Az első *Lisznyai* Kálmán (1823–1863) népieskedésével tűnt ki, meg azzal, hogy ő volt az egyetlen, aki Ferenc József magyarországi látogatásával kapcsolatosan az uralkodót dicsőítő verset mert írni,⁵¹ a másik a magyar irodalomban jószerint semmiféle szerepet sem játszó *Halász* Dezső, aki *Báthory* István Krakkóba való bevonulásának pillanatait vélte szükségesnek megörökíteni.⁵²

Lengyelország újabb kori történetéről ad népszerű áttekintést a népnek írt *Világkrónikájában* *Andorlaki* Márton (azaz *Táncsics* Mihály). Az első felosztástól⁵³ kezdve, a másodikon folytatva,⁵⁴ majd az utolsó felosztásról,⁵⁵ a napóleoni háborúk Lengyelországaról⁵⁶ és a novemberi felkelésről⁵⁷ ír, ez utóbbit a legrészletesebben tárgyalja; ugyancsak aránylag bőven szól az „1846. évi lengyel «lázasról»”. *Táncsics*nál tartva meg kell említenem *Hét nemzet szövetsége* c. munkáját, amelyben az addigi középkelet-európai konföderációs tervekhez (Teleki, Kossuth, Klapka) hozzáadja a saját elképzeléseit.⁵⁹

Érdekes, bizonyára fiktív történetet beszél el *Úrvári* Lajos *Walewska* c. írásában. A színhely *Częstochowa*⁶⁰ vára, időpont a svéd háború. *Walewska* anyagi kényszerhelyzetben ment férjhez az öreg, de gazdag *Kazimier*hez, voltaképpen *Sadowski* *Wacław*ot szereti és viszont. A svéd ostrom idején *Sadowski* X. Károly oldalára áll, hogy a várat bevéve *Wawelska* erőszakkal is az övé lehessen. Közben az öreg férj meghal. Az asszony most már szabad lenne, ámde *Sadowskit* már köti a svéd uralkodóhoz fűződő esküje. *Sadowski* most már újra jelentkezne az özvegnél, aki visszautasítja:

47. Család könyve 1857. 208. sz.

48. Boroszlói tábor. Vajda János: Művei. Bp., 1969. 202–206.

49. *Báthory István*. Napkelet 1860. I. 1.

50. Napkelet 1860. XII. 51–52. sz. 801–802.

51. *Világkrónika* Pest 1860. 90.

52. Uo. 100.

53. Uo. 101.

54. Uo. 104.

55. Uo. 118–119.

56. Uo. 123.

57. *Hét nemzet szövetsége* (1857)

58. A *Częstochowai Fekete Madonna* magyar kultuszáról ld. szerző cikkét a *Studia Claromontana* c. folyóirat 1991. évi kötetében.

59. *Úrvári Lajos*: Babérlevelek. Kalocsa 1861. 2. köt. 51–59.

60. *Budapesti Hírlap* 1856. IV. 15. 88. sz.

„Ha el tudtad feledni hazádat, tudd elfeledni szerelmedet!” A nő továbbra is harcol a védők között. Sadowski viszont a sikertelen ostrom után idegenben, nyomorban hal meg. A szerző konklúziója: „Ilyen a honáruló sorsa”⁶¹. Forrása Lövi: *Polens Vergangenheit*.

Lengyel irodalom és folklór.

Az irodalomból csak a több bibliográfiai adatokat idézem: *Négy szláv irodalom*,⁶² Huszár Imre: *A legújabb lengyel irodalom áttekintése*.⁶³ K. T.: *Lengyel irodalom*⁶⁴ és *Kritikai Lapok*.⁶⁵

A múlt század ötvenes évei fedezik fel a lengyel folklórt fordításokban is. A kezdetekről alkalomadtán szóltam már másutt, itt most csak utalok a *Romantyzm polski w literaturze węgierskiej* (1825–1848). A lengyel romantika a magyar irodalomban 1825–1848⁶⁶ c. tanulmányomra.

Pulszky (Ferencné, Walter) Teréz *Sagen und Erzählungen aus Ungarn* c. könyve (Berlin 1851) 137–159. oldalain szól elsőknek az addig jórészt ismeretlen a *Pan Twardowski*-mondáról. *Heinrich* Gusztáv, a régebbi pozitivistá magyar komparatistika kiemelkedő alakja *Faust* c. könyvének (Bp. 1914) 239–252. oldalain írt fejezete már összeveti a lengyel Twardowski-mondát a magyar Fausttal.⁶⁷

Arany János folyóiratában jelent meg a közelebbiről nem ismert *Kabaitól*, a Béla királyfi idejében játszódó népmonda *Koributról*. Ez bűneimért bocsánatot csak valamilyen csoda segítségével nyerhetne. A monda egy Podolin környéki kápolna létrejöttéhez fűződik.⁶⁸ A lengyelből magyarra fordított folklórízű szövegek a *Hundfeld-Kutyamezei lengyel-német ütközethez* kapcsolódnak. „Görbeszájú” Boleszláv követét a német császár kincseivel szeretné megvesztegetni, de János gróf saját gyűrűjét és a császár kincsei közé dobja: „Menjen az arany aranyhoz / A lengyelnek van kardja még”.⁶⁹ Ugyanott olvasható *Az eljegyzéskor* című lengyel népdal. Mindkettő *Kajuch* József fordításában. Érdemes egy pillanatra megállni a fordító nevének. *Kajuch* József 1829-ben Nemes Ludrován, Liptó megyében született, szlovák családban, később ügyvéd, ill. országgyűlési képviselő a Szlovák Nemzeti Párt részéről. Fiatal korában irodalmi ambíciói is voltak, de ezt még az államnyelven próbálta kiélni (akárcsak kezdetben *Pavel Hviezdoslav*-Országh), ekkor még csak főispáni titkár, szolgabíró, majd főjegyző. Folklórt népszerűsítő tevékenysége igazán majd a januári felkelés idején virágzik ki. A szlovákoknak ezen irodalmi közvetítő szerepe nem egyedülálló jelenség. (V. ö. Csapláros I.: *Elementy słowackie w dziejach recepcji literatury polskiej na Węgrzech*.)⁷⁰

Vajda János szépirodalmi és divatlapja, a „Nővilág” is helyet ad lengyel népdaloknak. *Virághalmi* Ferenc (1824–1875) volt piarista, író és műfordító *Lodoyszka dalát* közli ott.⁷¹ *Bródy* Zsigmond (1840–1900) újságíró, író még jogi tanulmányai idején próbálgatja tollát. Ugyancsak *Vajda* János folyóirata hozza „Magasabb rendeltetés”

61. Szépirodalmi Közlöny 1857. XI. 27. 17. sz. 406.

62. Új Magyar Múzeum 1858. I. köt. 108–110. és 294–297.

63. *Kritikai Lapok* 1862. I. 240–243.

64. In: *Europejskie związki literatury polskiej* PWN 1969. 222–230.

65. *Koribut*. Szépirodalmi Közlöny 1857. XI. 8. 11. sz.

66. A követ. Szépirodalmi Közlöny 1857. XII. 2. 18. sz. 424. A császár V. Henrik, a követ *Ckarbek*. V. ö. *Habdank*. *Słownik Polskiego Folkloru* 1965. 134.

66a. *Studia z filologii rosyjskiej i słowiańskiej literaturcznawstwo*. Poznań 1979. 29–34.

67. *Nővilág* 1859. 338–339.

68. Uo.

69. *Hölgfutár* 1861. X. 17. 125.

70. Uo. X. 24. 128.

71. Uo. 1861. XI. 5. 133. sz. 1057.

9. kép. Orlai Petrich Soma: II. Lajos holttestének feltalálása (1851).
Az MTA Művészetkutató Intézetében lévő film jelzete 33. 430.

c. lengyel népdalt.⁷² A népies hangot megütő költő a kivágandó fa panaszára elmondja, milyen magasabb rendeltetés vár reá halála után.

Az 1861-es varsói hazafias tüntetések nyomán egyre többen igyekeznek lengyel folklórjellegű dolgokat is fordítani. Most lép majd fel *Csukássi József* (1840–1891) újságíró, műfordító. Elődeitől eltérően ő a „Hölgyfutár” dolgozótársa lesz. Lengyel balladákkal kezd: *Az árva fiú*.⁷³ Következő fordítása *A déli tündéresszony* (południcs)⁷⁴ *Lengyel bölcső dala*⁷⁵. Ez utolsó verse inkább csak népszerű, a népi hagyományokhoz nem sok a köze, a polgári lírához áll inkább közelebb (*Danuta Jachura*), tartalmát illetően inkább a korabeli események jövőjére mutat. Ugyancsak nem sok köze van Csukássi három lengyel dalának⁷⁶ a hiteles lengyel folklórhoz. Csukássi a lengyel folklórban való elmélyedés céljából a lengyel néptáncsal, a mazurral is foglalkozik, és azt a szerb kólóval hasonlítja össze: „A mazur eredetileg kizárólag nemzeti” volt, a szalonnokba való bevonulását szépségének köszönheti.⁷⁷

72. Hölgyfutár 1861. XI. 19. 139.

73. Hölgyfutár 1861. 146. sz.

74. *Genthon I.–Németh I.–Végyvári L.–Zádor A.*: Magyar művészet 1800–1945. Bp. 1964. 148.

75. Szerző: Théophile Gautier Madarász Viktor párizsi festményeiről 1861–1868. Magyar Művészet 1936. 10. sz. 316–317.

76. Hölgyfutár 1850. XII. 10. és a Choissy kisasszony színlapja.

77. Major Ervin kéziratot bibliográfiai jegyzetei alapján és *Sonkoly I.*: Lengyel–magyar zenei kapcsolatok. Historia 1929. XI. sz.

Szép művészet. Az alaptónust még *Orlai Petrich* Soma ütötte meg, 1851-ben, *II. Lajos holttestének feltalálása* c. festményével, majd pedig a *Zách Klára*-témával. A történeti képfestés Magyarországon jószerint csak 1859-től indul, ugyanis a Magyar Képzőművészeti Társulat ebben az évben hirdet pályázatot történelmi tárgyú képek festésére.⁷⁸ Sajnos a pályázati kiírás szövegéig nem tudtam eljutni, ezért kissé talányos számomra ma még bizonyos témák következetes ismétlődése az ötvenes évek végén. Felvetődik a lehetséges kérdés: vajon a pályázat szerzői szuggeráltak volna bizonyos témákat, vagy ezek nagyon is benne voltak a kor levegőjében; a művészek szándéka bizonyára azonos, történelmi tárgyú képekkel emlékeztetni a nézőt a szebb, dicsőbb múltra vagy pedig ráébreszteni, tudatosítani őket arra, hogy most minő korban, milyen viszonyok között is élnek...

Az említett pályázat csak meglódította a festők témaválasztási fantáziáját, hiszen a pályázat meghirdetése előtt is voltak értékes történelmi kép festésére irányuló erőfeszítések. Ilyen pl. *Wagner Sándor* (1838–1919) *Dugovics Titusz*, aki az ostromlott vár fokára elért és a török zászlót kitűzni szándékozó ellenséget a magasból a mélybe taszítja, feláldozva egyúttal saját életét is. Művének mondanivalója az igazi hazaszereget, a hazáért, a nemzeti becsületért való áldozatkészség.

Fiatal festőművészeink hazai alaptanulmányok után Bécsben vagy Münchenben képezik magukat tovább, az ottani konzervatív, akadémikus stílusú főiskolákon. *Madarász Viktor* (1830–1917) volt az első, aki 1856-ban Párizsba utazott, tízegynéhány évig ott is maradt és érte el nemzetközi sikereit. *Léon Cogniet* magániskoláját látogatta, a Salonban kiállított képe alapján *Théophile Gautier* költő és kritikus fedezte fel.⁷⁹

A múlt század ötvenes éveiben és a hatvanas évek elején három olyan képzőművészeti témával találkozunk, amelynek lengyel vonatkozása van: *Zách Felicián – II. (Jagelló) Lajos* és (Szapolyainé) *Jagelló Izabella*. A Jagellók meg tudtak halni Magyarországon védelmében. *I. Ulászló Várnánál*, *II. Lajos Mohácsnál*, ámde az 1515. évi Jagelló–Habsburg örökösödési és házassági egyezmény értelmében kerültek évszázadokra a *Habsburgok* a magyar trónra; (Jagelló) *Izabella* idején szakadt meg Erdély szorosabb kapcsolata Magyarországgal. Nem vagyok történész, csak emlékezem... A politikában Magyarország és Erdély szempontjából nem volt szerencsájük, illetve számunkra a Jagelló nagyhatalmi politika fatális következményekkel is járt.

Mindentől függetlenül „*II. Lajos holttestének feltalálása*” megmaradt szimbólumnak, nemcsak *Orlai Petrich* Soma művében, de később 1860-ban *Székelly Bertalan*nál is. Az *Izabella* témaválasztással is egyet lehet érteni. Öregebb férje, *Szapolyai János* magyar király korán magára hagyta, s már Budán is két pogány szorongatta (a német és a török), de Erdélyben sem volt sokáig nyugta, el kellett hagynia azt a csodálatosan szép „tündérkertet”, a tőle való búcsú, és a fába vésett betűk (SFV) nemcsak *Than Mórt* (1828–1899) ihlette meg 1864-ben, de jóval később 1879-ben *Madarász Viktort* is; mindjárt hozzáteszem, hogy több költőt is (és itt érdemes lenne a szép művészet, a festmény) ihletését vizsgálni a költészetben. Az *Izabella*-téma egy kicsit évfordulós ügy is volt, mert az erdélyi fejedelemszony halálának 300. évfordulója táján jelentkezett.

A *Zách Felicián*-téma látszik politikailag legegységesebbnek. A magyar királyi udvarban tartózkodó *Kázmér lengyel királyfi*, közeli rokona, a lengyel származású királyné, tudtával csábítja el a legszebb udvarhölgyet (első pillanatra a *Bánk bán–Melinda–Ottó–Gertrúd* párhuzam is juthatna eszünkbe), aki így elveszíti női becsületét, a középkor mentalitása szerint jelentős női értékét. A leány és az apa felháborodása érthető, a nőcsábász királyfi gyorsan elpárolgott, és a tettes hiányában a felbőszült apa

78. Zenészet Lapok 1862. I. 2. 14. sz. 111.

79. Uo. 1862. IX. 11. 50. sz. 398.

haragja a királyi család ellen irányult. A régi történet mostani felidézése figyelmeztetés, fenyegetés is lehet, amelyre az újabb kori történelemben, irodalomban és művészetben nem egy többé-kevésbé párhuzamos mű (*Bánk bán*, Hunyadi László) és tragikus befejezésük a példa. Egy-egy témának más művész vagy író, költő által való feldolgozásának több motívuma lehet, új, az első mű koncepciójától való eltérés, vágy az első mű színvonalának meghaladása, a közönség igénye, a siker reménye...

E korszakban még nem ismerkedhet meg a magyar közönség a lengyel képzőművészet kiemelkedő alkotásaival, de a lehetőségek hamarosan megnőnek, a galíciai vasút vonal kiépítésével, s hírközlés, elsősorban a sajtó fejlődésével...

A zene területén csak az általam talált események regisztrálására szorítkozom. Ez is hasznára lehet egykor valakinek egy nagyobb művelődéstörténeti szintézishez.

Rövidesen a szabadságharc bukása után lépett fel a Nemzeti Színház műsorán Samuel Kossowski varsói gordonkavirtuóz a „*Choissy kisasszony*” című kétfelvonásos vígjáték szünetében, aki *Emlékezés Spaara* című versenyművet négyes kísérettel, a vígjáték utáni szünetben pedig *A velencei karnevál* című versenyművet játszotta ugyancsak zenekari kísérettel.⁸⁰ Érdekes jelenség a korabeli magyar zenei életben Egressy Samu (1805–1868) földbirtokos, nótaszerző, aki néhány Arany János-verset is megzenésített. Engem e helyen *Lengyel andalgója* lepott meg, amelyet 1856-ban komponált, a Nemzeti Színházban mutatták be, a nagykőrösi népzenei társulat adta elő, s a következő évben kottája is megjelent.

Ilyen és hasonló véletlenek adódnak elő. A zenei hírek majd a varsói hazafias tüntetések idején fordulnak elő sűrűbben, következetesebben. 1861 végén a fővárosi Nemzeti Múzeum dísztermében adott hangversenyen *Deutsch Willy* (1825 vagy 1832–1896) zongoraművész estjén a legnagyobb sikert *Weber Polonaise*vel aratta. Csak érdekességként említem, hogy a pest-budai hangászegyleti zenede 1862. évi pályázatára beérkezett 6 mű között az egyiket *Polak, Węgiel-dwa bratanki* pályázati jelszóval küldték be. Mi lett a jelszavas pályamű sorsa? Nem tudom. Talán valamikor valaki megtalálja a pályaművet és szerzőjét is.

A magyarországi Chopin-kultuszhoz is hadd adjak egy apróságot. *Reményi Ede* (1828–1898) európai híru hegedűművész és zeneszerző, aki a fővárosi Duna-parti *Petőfi*-szobor felállításának költségeit egymaga hegedülte össze. Eperjesen tartott szeptember 18-i hangversenyén Chopin *Esz-dúr nocturn*ját játszotta. Feltehető, hogy mást is játszott Chopin-műveket. 1862-ben jött Magyarországra és hangversenyezett még 1863-ban Eleonóra *Odrowąż-Jankowska* énekesnő, immár a harmadik lengyel nő. Remélhetően a későbbiek folyamán sikerül róla többet mondani.

80. A *Nemzeti Színház* 1849 utáni műsorának bibliográfiai adatait a „*Nemzeti Színház 150 éve*” (Budapest 1987) alapján adom, az egyes adatok után következő szám e monográfia oldalszámaira vonatkozik.

Doppler Ferenc: Vanda. Szöveg Bakody Tivadar, karmester Erkel F., rendező Szerdahelyi József 1850. XII. 30. (232. 1.)

Krakkói menyegző B. R. Kobler Ferenc 1852. IV. 30. (233)

Doppler Ferenc: Afánázia (= Benyovszky) opera. Szövege Köffinger Rudolf. Fordította Egressy Benjámin 1854. I. 28. (felújítás) (235)

Maltitz, Gotthilf August: Zolky, a vén diák. Ford. Fekete Soma, rendezte: Egressy Gábor 1855. VII. 23. (felújítás) (236)

Doppler Ferenc: Vanda, opera. Szöveg Bakody Tivadar. Karmester Doppler Károly. Rendező: Szigligeti Ede 1856. XII. 16. (238)

Doppler Ferenc: Benyovszky, opera. Szöveg Köffinger Rudolf. Fordította Egressy Benjámin. Karmester Doppler Károly. Rendezte Szigligeti Ede. 1859. I. 23. (felújítás) (241)

Az 1860–61. évi varsói hazafias tüntetések

A magyar–lengyel zenei kapcsolatok majd csak akkor mélyednek el igazán, amikor a századforduló nagy zongora- és hegedűművészei ellátogatnak a magyar fővárosba, sőt olykor vidékre is...

A főváros Nemzeti Színpadán a Bach-korszak nehéz viszonyai között az 1840-es évekhez viszonyítva a lengyel vonatkozású műsorban visszaesés tapasztalható. A színpadon az egyedüli újdonság *Doppler* Ferenc új operája, a *Vanda*. Ennek cselekménye Krakkóban és Bécs körül játszódik 1683-ban. Persze kényelmetlen lett volna a Bécsset kíséző Sobieski Jánost szerepeltetni. Az opera főhősei: egy Sobol nevű lengyel nemes Vanda nevű leánya, az édesapa és Vanda vőlegénye. A férfiak hadba vonulnak Bécs alá, Vanda titokban utánuk megy, vesztére, mert török fogságba kerül. Az egyik török vezér erőszakoskodó fellépése miatt becsülete védelmében a lengyel leányzó öngyilkosságot követ el. Szövegét *Bakody* Tivadar, a későbbi híres orvosprofesszor írta, zenéjét *Doppler* Ferenc szerezte. Az operát *Szerdahelyi* József zenész rendezte, a zenekart *Erkel* Ferenc dirigálta. Az első bemutatóra 1850. december 30-án került sor. Felújítására csak hat év múlva, 1856. december 16-án, a rendező most a népszerű *Sziglegeti* Ede, karmestere a zeneszerző testvéröccse, *Doppler* Károly.

A szabadító menekülési tárgyú *Benyovszky*-opera változatlan formában nem kerülhetett színre, a szabadságharc hőseinek százai még osztrák várbörtönökben sínylődtek, az áthallásveszély túlságosan evidens lett volna. Az opera úgy vált szalonképessé, hogy *Afanázia* címmel szerepelt a címlapon, és a kiherélt szöveg 1854. január 28-án kerülhetett a nézők elé. A cenzúra csak az osztrák császár 1857. évi magyarországi látogatását követő részleges amnesztia légkörében, 1859. január 13-án már eredeti címével került az operakedvelők elé Szigligeti Ede rendezésében, *Doppler* Károly karmester vezényletével.

Az 1840-es években oly népszerű vén diák, a *Zolky*, Gotthilf August *Maltitz* kétfelvonásosra csak egyszer került felújításra 1855. július 23-án *Egressy* Gábor rendezésében. A kép teljességének kedvéért megemlítem *Kobler* Ferenc közelebről nem ismert *Krakkói menyegzőjét* (1852. április 30.).

Az 1860–1861. évi varsói hazafias tüntetések

Az ezernyolcszázötvenhat március 30-án, a párizsi békében lezáródott krími háború a feudális Oroszország vereségével végződött. *II. Sándor* cár (1855–1881) megkísérelti a birodalom modernizálását, ámde egyúttal folytatja a hagyományos terjeszkedő jellegű külpolitikát. A Lengyelország felosztásában szintén szerepet játszott Ausztria még kiadósabb vereséget szenvedett az olasz–francia–osztrák háborúban. Az 1859. november 10-én megkötött zürichi béke nagy előrelépést jelentett az olasz egyesülési mozgalom útján.

Oroszország és Ausztria veresége nyomán valamelyest fellélegezettek a lengyelek és a magyarok. Egy évvel később *Ferenc József* császár október 20-án kiadja az októberi diplomát, amely a birodalom némely területének viszonylagos autonómiáját megnöveli. Az egy kb. fél évvel később, február 26-án megjelent februári pátens viszont erősíti a birodalom centralizálását és csökkenti a tartományi országgyűlések jelentőségét.

A két nagyhatalom vereségének hatására a Lengyel Királyság fővárosában, de Pest-Budán is rövidesen *hazafias*, élni akarást kifejező *tüntetések* zajlanak le. A varsói demonstrációk történetével két lengyel történész is foglalkozott *Stefan Kieniewicz*⁸¹ és *Julian Komar*⁸². Az ő nyomukon ismertetem a lengyel események történetét. Az analóg

81. *Stefan Kieniewicz*: Między ugodą i rewolucją. Andrzej Zamowski w la 1861–1862. Wwa 1962 és *Julian Komar*: Warszawskie manifestacje patriotyczne 1860–1861. Wwa 1970.

82. *Komar*: id. m. 10.

magyar történéseket csak jelzem a párhuzam kedvéért, de feladatomban a lengyel tüntetések és ezek következményeinek magyarországi visszhangjait tekintem.

Az első magyarországi békés tüntetés 1859. október 27-e körül zajlott le, a magyar nyelvújítási mozgalom és irodalmi élet újjászervezőjének, *Kazinczy Ferenc* születésének 100. évfordulója volt, amelyet országsszerte megünnepeltek. Erdélyben az első önálló tüntetések az Erdélyi Múzeum Egylet 1859. november 23-án tartott megnyitása alkalmából történt, 1860. III. 15-én az egész országban tüntetőleg megünnepelték március 15-ét, az 1848-as magyar forradalom emléknapját. Lengyel földön 1860. június 9-én *Sowiński* tábornok özvegyének temetése volt az első alkalom, a következő napokban már *Garibaldit* ünnepelték Sziciliából Nápolyba való bevonulása alkalmából,^{82a} Magyarországon jelentősebb Garibaldi-tüntetések csak július 19-e és 23-a között zajlottak le Pesten. Augusztus 20-án *Szent István* király ünnepe már országos méretű volt. 1860 őszén a varsói tanulóifjúság tüntet az orosz nyelvű hivatali és cégfeliratok ellen, követeli lengyel nyelvű feliratokra való kicserélését. 1860. október 20-án Varsó lakossága tüntet a felosztó hatalmak uralkodóinak varsói találkozása ellen.⁸³ A novemberi felkelés 31. évfordulója alkalmából a tanulóifjúság az iparossággal együtt rendezett templomi és templomon kívüli tüntetést, amelyen elhangzott a vagy 30 éve nem hallott *Boże coś Polskę* aktualizált változata és a *Jeszcze Polska*,⁸⁴ majd röviddel utána a novemberi felkelésben elesettek emlékét ünnepelték. A karácsonyi szünetben a gimnáziumi és főiskolai ifjúság a tüntetéseket átviszi szülőföldjére, a vidékre is.⁸⁵

Következményeiben a legjelentősebb volt a grochówi győztes csata évfordulójának megünneplése. 1861. február 25-én kiáltványt adnak ki a február 27-én tartandó ünnepségre, amelynek szervezői a Szépművészeti Iskola, az Orvosi-Sebészeti Akadémia és a Mezőgazdasági Intézet hallgatói voltak. Az ünnepi menet a Leszno utcai karmelita templomból indult el és az Óváros kis utcáin át jutott el a Vár térre, innen a Krakkói Előváros és az Újvilág (Nowy Świat)-on keresztül a Háromkereszt téren lévő Szent Sándor-templomig. A Vár téren álltak a Nizovszkij gyalogezred katonái. Amikor szóváltás következettében a diákok kövekkel dobálták meg a katonákat, *Vaszil Zabolockij* parancsnok éles töltést parancsolt a katonáknak, és szétoszlásra szólította fel a tömeget. Amikor ennek semmi eredménye sem lett, a tömegre sortüzet vezényelt, aminek következtében 5 személy elesett és legalább tízegynéhány fő megsebesült. Az elesettek között két földbirtokos, egy gyári munkás, egy szabósegéd és egy reálgimnáziumi VI. osztályos tanuló volt.⁸⁶ A kiontott vér láttára szinte az egész Varsó a forradalom oldalára állt. *Antoni Melchior Fijałkowski* (1778–1861. X. 5.!) varsói érsek, *Andrzej Zamojski* (1800–1874) politikus és gazdasági szakember és *Aleksander Ostrowski* felkereste az orosz helytartót, *Mihail Gorcsakovot* (1793–1861. V. 30.!) A helytartótól a királyság számára nagyobb autonómiát, az osztályok és vallások egyenjogúsítását, a parasztok felszabadítását, városi önkormányzatot és iskolai reformokat kértek, e kívánságok támogatására aláírásokat gyűjtöttek. A II. 27-i eseményekhez további hasonló események megismétlődésének elkerülése céljából *Korf* báró, lovassági kapitány százada élén állva föbe lőtte magát, hangsúlyozva, hogy nem akar tanúja és résztvevője lenni egy olyan gyalázatnak, amely az orosz hadseregre szégyent hoz.⁸⁷

Az ismertetett események nagy vihart keltettek külföldön is. *IX. Piusz* pápa III. 16-án gyászmisét tartott, Párizsban és Moszkvában is voltak gyászmisék. Febr. 28-án

82a. Kieniewicz: id. m. 51.

83. Komar: id. m. 14.

84. Komar id. m. 19–20.

85. Uo. 22–23.

86. Uo. 43.

87. Uo. 49–52.

10. kép. Az 1861-ben Varsóban rendezett hazafias tüntetés 5 áldozatának temetése.
Aleksander Lesser festménye után.
A fényképet a lengyel hadsereg varsói múzeumában készítették.

Varsó valamennyi templomában tartottak gyászmisét. A varsói zsidók azonnal és egyöntetűen a nemzeti ügy mellé álltak és Meisels főrabbi az elsők között írta alá a cárhoz intézett petíciót. Az áldozatok temetését március 2-ára tűzték ki.⁸⁸

Február 28-ról március 1-re virradó éjjel az elesettek holttestét a Krakowskie Przemieście utcában lévő Szent Kereszt templom főhajójában állították ki közszemlére. Március 1-jén tartották a templomban a gyászmisét, amelyen részt vettek a protestáns lelkészek és a zsidó rabbik is. Másnap 10 órakor indult el a gyászmenet. A koporsókat az ifjúság a vállain vitte. Az ünnepélyes temetés a lengyelek és a zsidók közös hatalmas politikai egységmanifesztációjává vált. Meisels főrabbi egy csoportban haladt Fijałkowski hercegprímás érsekkel. A temető felé tartó menet kb. 150 ezer főre rúgott. Fijałkowski érsek országos gyászt rendelt el. Ugyanakkor elhatározták, hogy emlékművet állítanak fel az áldozatok emlékére. 1861. III. 27-én, a tragikus események évfordulóján, a bencés rendi templomban összegyűlt emlékezők, a liturgikus szövegbe ez alkalommal beszúrták a következő sort: „A muszkáktól ments meg uram minket!”

Az április havi tüntetések azonban tragikusan végződtek. A Krakowskie Przedmieścien lévő Mária-szobornál a tömeg vallásos-hazafias énekeket intonált. Április 8-ára a helytartó véres megtorlást készített elő Varsó lakosságának, erről az előkészületről tudtak az orosz főtisztek is, és Peicker alezredes, nem akarván részt venni a lakosság lemészárlásában, főbe lőtte magát. A Szépművészeti Iskola agitátorai IV. 8-ra csak egy temetést terveztek és egy ünnepélyes aktust a lengyelek és zsidók

88. Uo. 56–57.

testvérriesülésének dokumentálására. Ennek megtörténtével újra elénekelték az *Isten ki Lengyelhont* és megindultak a Vártér felé. A Vártéren a királyi palotából kiözönlő katonaság harci alakzatban állt fel *Chrulow* tábornok irányításával. Közben a temetőből megérkezett a többezres tömeg. Az élen haladó szerzetes megsebesült és keresztjét átadta egy *Nowakowski* nevűnek, aki letartóztatása előtti pillanatban átadta egy *Lande* nevű zsidónak, akit a következő pillanatban már szintén meg is gyilkoltak. Az események alatt a menetelő hívek bátorsága hősiességgel párosult. Kiemelkedtek magatartásukkal az egyszerű nép asszonyai. Körülbelül 200 halottja és mintegy 4–500 sebesültje volt e mézszárlásnak.⁸⁹ A halottakat a citadella közelében előre elkészített mély árokba temették el névtelenül.⁹⁰

Ennyi borzalom vázlatos leírása után rá kell végre térnem a lengyel események magyarországi *visszhangjaira*! Nem tudtam valamennyi újságot átnézni az áldozatok létszámára vonatkozóan, leginkább az irodalmi visszhangok érdekelnek.

A magyar sajtónak a varsói véres eseményekkel kapcsolatos híreit, kommentárjait egy fiatal erdélyi tanáríró *Szathmáry* Károly (1831–1891) kezdi, *A lengyel* („töredékek 1849-i naplóból”) című írásával. A lengyelt a szabadságeszme kivételes bajnokaként mutatja be, akit a szabadság hangja nem hagy nyugodni. „Ide (Magyarországra, Cs. I.) jött, honnan a szabadság dörgő riadása hangzott. Fegyvert kötött, vérét ontani, s ha kell, meghalni az imádott szabadságért. Ilyen a lengyel!...” A bukás után találkozik az elbeszélés szerzőjével, majd visszatér családjához. Amikor otthon mindent rendben talál, levelet ír magyar barátjának, ismét távozik hazulról: „Megyek – írja levelében – ki, Visoczy(!) után, ha még harcolhatnánk valahol a szabadságért. Ilyen a lengyel!” A többrészes kis írás, amely az egyes leírt jelenetek végén, egy rövid mondatban aláhúzza „a” lengyel szabadság imádatát.⁹¹ Jó történelmi bevezetésnek ígérkezik az utána következő irodalmi jellegű megnyilvánulásokhoz.

A kortárs magyar irodalomban nemcsak az elsősorban női olvasóknak szánt „Hölgyfutár” jár az élen, de egyre fontosabb szerepet tölt be az illusztrált, hetente megjelenő *élclap*, amiből akkor már kettő is volt. A Jókai szerkesztette „Üstökös” és a korában divatos költő, *Tóth* Kálmán (1831–1881) „Bolond Miská”-ja. Jókai saját lapjában Kakas Márton álnéven közölt. *A muszka csak muszka* című versében felháborodik azon, mi minden történik Varsóban: „Mit vétettek? imádkoztak, / S azért legyilkolták őket. / Szent zsolozsmák éneklését. „Uram Isten, légy irgalmas! / Uram Isten, légy irgalmas!” Nem engedné égbe hatni / Káromlás és fegyverdörgés. / A muszka csak muszka”. A következő versszakok a vérengzések részletezését, a halottaknak a sánccsárókban való temetését, a munka utáni bérdalet éneklik „a fellázadt Varsó-rul”. Ilyen dolgok másutt is történtek, de „Az nem történt, hogy a kire / Ily mézszárlás vala bízva / Hogysem kardját beszennyezze, / Inkább főbe lőtte magát”.⁹² A történelemből ismeretes Korf báró és Peicker alezredes öngyilkosságáról⁹³ tehát tudtak Magyarországon. Az öngyilkossággal csak egyéni tisztí becsületüket védték, de az egész orosz tisztikarét bizonyára nem...

Itt kell jeleznem, hogy az 1848–49. évi szabadságharc bukása után első ízben ülhetett össze *magyar országgyűlés* Budán, amelyen két párt, a „Határozati Párt” és a „Felirati Párt” játszott fontos szerepet, az előző vezetője gróf *Teleki* László (1811–1861. V. 8.), volt párizsi magyar követ, az utóbbit viszont a „haza” későbbi „bölcse”, *Deák* Ferenc (1803–1876) vezette. Az országgyűlés az uralkodóházhoz való viszonyt,

89. Uo. 115–122.

90. Uo. 124.

91. Hölgyfutár 1861. IV. 18. 47. sz. 343.

92. Üstökös 1861. IV. 20. 16. sz. 126.

93. Kieniewicz: *Między ugodą i rewolucją* id. m. 147. és Komar id. m. 52.

az 1847-es, illetve 1848-as törvényekhez való visszatérés lehetőségeit, a nemzetiségi kérdést és a Horvátországhoz való viszony ügyét tárgyalta. A mindössze 136 napig tartó országgyűlés idején a lengyel kérdésre valamivel kevesebb idő jutott a sajtó hasábjain...

A publicisztikából két cikket emelek ki. Az első (időrendben) egy konzervatív politikai és szépirodalmi néplapban jelent meg, téves felfogásban. *Haragos* András (írói álnév, felbontani nem tudtam) cikkében a következőket állítja: „Lengyelországban idegen pénzen fogadott bujtozatok járnak, akik a népet a szabadság szent nevével izgatják föl, így összeütközést támasztanak a nép és a katonák között. A cár az utóbbi időben enyhítette a lengyel alattvalókra gyakorolt nyomást olyannyira, hogy az osztrák és porosz lengyel alattvalók irigylkedve nézzenek Varsóra –, és szeretnének odatartozni. Az új események hatására „a csár a lengyeleknek szigorú ura marad, és a másik két hatalom nem félhet, hogy a csár további engedményekkel a lengyeleket az egyesülés vágyára csábíthatja”. A másik eredmény az, hogy a Varsóban elkövetett kegyetlenségek „a lengyeleket újra elkészerítik Oroszország ellen, és már nem várnak semmit azon hatalomtól, melynek első és utolsó szava is mindjárt: a golyó.”⁹⁴

Többet ért a csak az események túlzó ismertetésére szorítkozó és a krakkói „Czas” című újságra támaszkodó *A varsói vénapok* című cikk, amely szerint a katonák elsősorban szuronnal és puskatussal harcoltak, gyilkoltak. Egy jelenetét emelem csak ki, mely később önálló versbe kínálkozik. Egy barátot, aki a menet élén járt, kezében *Krisztus* keresztjével, agyonvertek, amint elesett, a keresztet egy fiatalember ragadta ki kezéből, akit „egy kozák rögtön keresztül szúrt” (...), „erre a feszületet egy zsidó ragadta föl, míg nem ő is megöletett”. A cikk a „Czas” nyomán körüljárja az óváros utcáit, tereit és részletesen leírja a borzalmakat, kiemelve, hogy a katonák elsősorban „a tanuló ifjúságra vadásztak”. Ők voltak a hazafias tüntetések szervezői. A „Czas” szerint ezek az események az iszonyú prágai mészárlásokra (1794. XI. 4.: 20 000 halott) emlékeztetnek. A katonaság állandóan részeg volt, „a gyászruhában járó egyénekre formális hajtvadászatot rendeztek. A járókelők zsebeit kikutatták, óráikat, pénzüket elrablák” (dējā vue, 1945, Budapest). A „Czas” adatai szerint eddig „840 ember hiányzik, közülük 500 a holt és a sebesült”. A sebesültek és a foglyok közül sokan gőzhajón Modlen(!)-be (sic!) szállítottak. Szegények még a hajó fedélzetén is ezt énekeltek: „Föltámad még Lengyelország!”⁹⁵

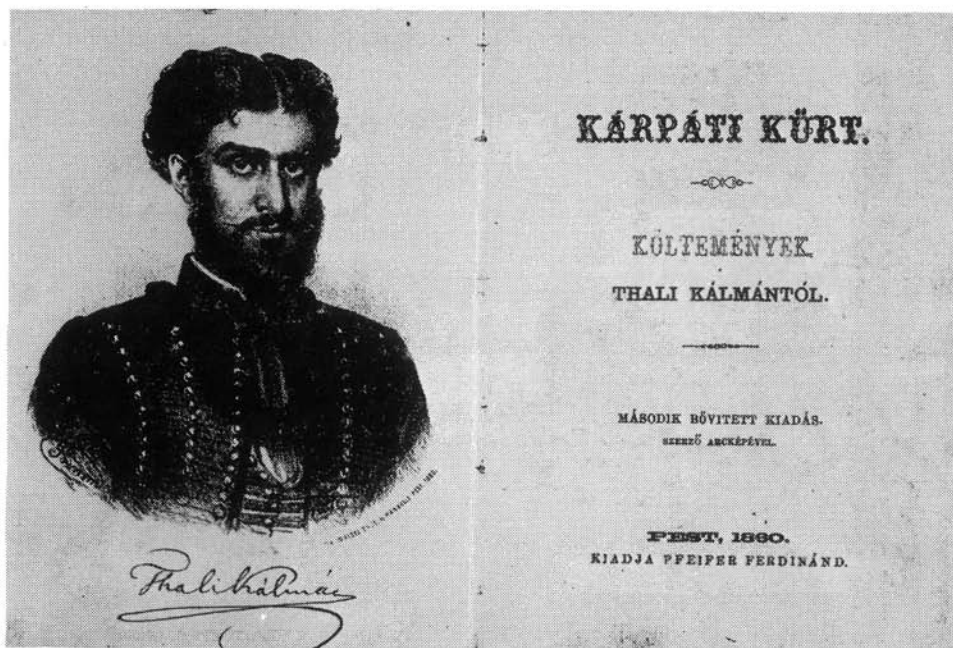
A véres események olvasása után megszólalnak magyarul a lengyel nemzeti imádások, elsősorban az *Isten, ki Lengyelhont* kezdetű egyházi-nemzeti himnusz, jóformán elsősorban ezt énekeltek lépten-nyomon templomokban, az utcákon lévő Szűz Mária-szobrok előtt. De micsoda csalódás fogja el az embert a szöveg olvasása után. Ez nem az igazi *Isten ki Lengyelhont*-szöveg, hanem a Poroszországban, Berlinben, a Keleti tengerpart vidékén és egy lengyel hazafias verseket tartalmazó kötetke nyomán válhatott az események hatására ismertté.⁹⁶ A német szöveg nem hűséges fordítás, hanem egy bővített átírat. Már a költemény címe is más: *Gebet für's Vaterland (Ima a hazáért)*. A kezdő sorokban még úgy-ahogy felismerhetők az eredeti gondolatok: „Isten! ki Lengyelországot anyi század óta / Fény, dicsőség- és erővel környezél, / A hont, mely megküzdte anyi vész ellen, / S a szerencsétlenséget hatalmad által kikerülheté; / Könyör-gésünk trónod számolyához száll, / Adj nekünk szabadságot, s engedd hogy / Új erővel újra tettekre kelhessünk!”⁹⁷ Hát ez bizony a közelebről ismeretlen német szöveg

94. Haragos: A nagyvilág járása. A Népbarát 1861. IV. 21. 15. sz. 114–115.

95. Hölgyfutár 1861. IV. 23. 49. sz. 391.

96. L. Kurtzmann: Die polnische Literatur in Deutschland. Posen 1881. 15.

97. Imadal a hazáért. Hölgyfutár 1861. V. 4. 54. sz. 431.

11. kép. A lengyel himnuszt fordító Thaly Kálmán (1839–1909) költő, a későbbi politikus és történész fiatalkori arcképe

magyar változata. Nem egyezik sem az eredeti rövidebb szótagszámával, sem pedig az ababcc rímképlettel. A kép teljessége kedvéért idézem az 1861. év elején megjelent változatot, amely még szabadabb átírása a templomi-nemzeti imának: „Mindenható szentséges Istenünk! / Ki, mert akart, világot alkotott; / A szolgaság alatt megsínyle-nünk / Mért kell, oh jaj? / Hát nincs kormánybotod?”⁹⁸ utána még hat elnyújtott sor, de az eredeti rímképletét megőrzi, az eredeti versszak hat sorát tízre bővíti, viszont a 10 szótagos sorokat és a hozzájuk tartozó rímeket megőrzi. Sokkal szabadabb fordításkíséret, ambíciózusabb a május elején közölt szövegnél.

Az események hatására május 5-én megjelenik a *Jeszcze Polska* magyar szövege Thaly Kálmán (1839–1909) költő, a későbbi politikus és történész fordításában. Thaly az átültetés idején még a „Pesti Napló” című napilap munkatársa. Himnuszának alcíme „A lengyelek híres csatadala”. Az első négy sorral még nem lenne gond, de a refrén már az ún. *Skrzynecki-dalé*,⁹⁹ azzal a különbséggel, hogy a szövegben a feledésbe merült *Skrzynecki* neve helyett a Magyarországon jóval ismertebb és népszerűbb *Kościuszko* áll. A szótagszámok ugyan egyeznének azzal, hogy Thaly 2. és 4. sorában 7 szótag van, és a refrén rímképlete a cdc helyett Thaly-nál ccdd. Thaly a magyar *Szózat* lengyel fordításáért *viszonzásként* közli a *Nincs még Lengyelországot*.^{99a} Várkonyi Ágnes helyesen látta meg Thaly fejlődésbeli változásait: „A magyar szabadság ügye a népek szabad-

98. Hölgyfutár 1861. I. 29. 13. sz. 103.

99. Dioniza Wawrzycowska–Wierciochowa: Mazurek Dąbrowskiego. Wwa MON 1974. 176.

99a. A Szózat lengyel fordításairól szerző: A Szózat szerepe a lengyel hazafias mozgalmakban. ItK. 1975. 5–6. sz. 661–667.

ságának eszméjében kezd nála feloldódni. Nemcsak az olaszországi események ihletik Thalyt, de lefordítja az 1861. varsói szabadságmártírok emlékére a *lengyelek híres csatadalát* és a franciák forradalmi indulóját”.¹⁰⁰

Néhány héttel később megszólal *Mickiewicz* is magyarul. *Gregus Gyula* (1829–1869) a lengyel költőnek *Az ifjúsághoz* intézett fiatalkori ódáját fordítja. A választás nagyon is találó, hiszen a varsói hazafias mozgalmakat a közép- és főiskolás tanulóifjúság szervezte. Az *Óda* fordítója a lengyel határ közelében, Eperjesen (Prešov) született, ott tanult jogot is, és 1843–1846 között az eperjesi irodalmi társaság tagja, a szabadságharcban részt vett, a bukás után a mártírhalált halt *Leiningen Károly* tábornok özvegye fiainak nevelője. 1857-től a pesti evangélikus gimnázium tanára. Csak a harmadik kezdő versszakot idézem, amelyben a nickiewiczzi tömény, rövid sorokat az előző versszakok sorterjedelmében fordítja: „Te ifjúság, emelkedjél magasabbra, / Villám gyanánt szikrázzál jobbra-balra, / S mint égi nap, fogd át egészben s együtt / A mindenségít lángtekintetteddel.”¹⁰¹ A mickiewiczzi 8 szótagos sorokat 11 szótagosakkal adja vissza, az utolsó két sor rímeivel már nem boldogult. A versszakban rejlő gondolatokat megértette.

A varsói események visszhangzanak a pozsonyi Rabbiképző Intézet hallgatójának, *Farkas Albertnek* (1842–?) szonettjeiben. Az ortodox családból származó költőfiókat megragadja a fiatal lengyel leányok tragikus sorsa, akiknek szívébe nyúlt a gyilkos tör. A részeg kozákok könyörtelenek: „Míg a szűzek nimfa serege ott áll; / Mindeniknek szíve fényes oltár, / Honszerelem ott az isten képe: / Ám a rabló, mint a vandáloknál, / Lányt legyilkol, oltárt szerterongál: / Hogy mi több – az istent összetépje”.¹⁰² Visszajön a másik szonettben az ősz katolikus pap keresztje is, amelyet zsidó kéz ment meg. „És a jelvényt agg zsidó kikapja, / Őnhitével óván a keresztet, / Melyen már az ősz pap lelke rezgett: / Míg az orv nem ejti (őt is, Cs. I.) az avarra. / Oh! hisz annyi vak tetem nyög itten; / Hogy talán a fellegekbe nyúlna; / De meredjen már égig a hulla! / És a lépcsőn szálljon le az isten: / Hogy magát ma méltón megbosszulja, / Vagy hogy minket végre fölsegítsen!” Nem hiányzik a külföldi polnofília sem magyar nyelven. *Bálinth Gyula* (1824–1894) tábori lelkész, műfordító, aki 1851-től 9 évig Galiciában szolgált, *Lenaunak A menekült lengyelét* közli magyarul.¹⁰³

Az első eredetinek látszó magyar irodalmi hang a lengyelek mellett *Jókai Mór A lengyelek fehér asszonyáról* szóló balladaszerű költeménye.¹⁰⁴ A Közép-Európában eléggé elterjedt mondához, *A vár fehér asszonyához* kapcsolódik.¹⁰⁵ A vers „Lengyelország fehér hölgyé”-ről szól, akit megöltek, és aki „nincs meghalva”, aki sérthetetlen, feltartóztathatatlan, s aki most már a negyedik cári kormányzót ragadja el, Jókai természetesen Mihail *Gorcsakov* herceg, varsói helytartónak 1861. május 30-án bekövetkezett halálához fűzi mondanivalóját, de lehetett rejtett utalás, fenyegetés a Magyarország ügyeit vivő idegen hatóságokra is, hiszen a költemény a magyar országgyűlés felirati vitájának utolsó szakaszában jelent meg.

A költemény megjelenésének napjaiban halt meg Párizsban, július 16-án Adam Jerzy *Czartoryski* (1770–1861) lengyel herceg, az 1831. évi lengyel felkelés nemzeti kormányának feje. 92 éves volt. Több magyar lap is méltatta életét halála alkalmából.

100. *Várkonyi Ágnes*: Thaly Kálmán és történetírása. Bp. 1961. 36.

101. *Az ifjúsághoz*. Családi Kör 1861. V. 26. 21. sz. 326.

102. *Nóvilág* 1861. VII. 1. 13. sz. 194.

103. *Hölgyfutár* 1861. VII. 25. 89.

104. *Üstökös* 1861. VI. 20.

105. A fehér asszonyról a lengyel mondavilágban v. ö. *J. Krzvanowski*: Słownik folkloru polskiego. 1965. Wiedza Powszechna 1965. 42. és *Maria Pawlikowska*: Biała dama. Wiadomości Literackie 1929. 293. sz. 1.

12. kép. Franciszek Smolka (1810–1899) galíciai lengyel politikus, 1861. augusztusában a bécsi államtanács ülésén másfél órás beszédben védte hazánk jogait. Jankó János rajza a Vasárnapi Újság 1861. 52. számában jelent meg.

Ormódy Bertalan (1836–1869) költő, hírlapíró, akkor éppen biztosítási tisztviselő *Czartoryski herceg halálára* című versével hódolt a lengyel politikus emlékének: „Reád tekintünk és szenvedő hazádra, / Dicsőült hős, balsorsunk közepett, / Reád, kinek ily szent és nagy jelszavad volt: / «Hon és szabadság mindenek felett».”¹⁰⁶ A vers kétségkívül az emigrációban élt vezéregyéniséget ünnepli, de írásakor gondolhatott Ormódy, de a magyar olvasó is az Olaszországban hasonló szerepet betöltő Kossuth Lajosra és persze a hazai alkotmányharcra is. Utóbbira engednek következtetni egyes részletek, mint pl. „...vesznie a jognak nem lehet!” valamint: „Te a népnek félelmes nagy háborúját: / a passív ellenállást rendezéd”, amelyekhez hasonlókat jelszóként annyit emlegettek a korabeli Magyarországon.

Egy hosszabb digressziót vált ki a magyar országgyűlés feloszlása augusztus 22-én. Néhány nappal ezután a bécsi államtanácsban (Reichsrat) Franciszek Smolka (1810–1899), a liberális polgárság képviselője, galíciai képviselő másfél órás beszédben magyarázta és védte a magyar ügyet. Az osztrák kormány ugyanis miniszteri jelentést készített a magyarországi helyzettel kapcsolatos állásfoglalásáról. Smolka az augusztus 28-i ülésen hivatkozott arra, hogy 13 évvel azelőtt magyar küldöttség jelent meg Bécsben, nem fogadták, nem tárgyaltak vele, háború lett belőle. A magyar ügy olyan természetű, hogy azt a magyar államjog szerint csak a magyar képviselő-testületek

106. Czartoryski herceg halálára. Családi Kör 1861. VIII. 11. 32. sz. 501.

és a korona közt folytatott értekezlet után lehet elintézni. A miniszteri irat állításával szemben, hogy Magyarország visszanyerte alkotmányát, jogait, szabadságát, országgyűlését és közigazgatását, meg kell állapítania, hogy ez nem áll. Nem a 48-i törvények okai e külön mozgalomnak, sem a horvátok, románok vagy szerbek, sem a magyarok, hanem a rendszer, mely Magyarországból mindig osztrák tartományt akar csinálni.¹⁰⁷

Ezzel az 1861-es lengyel év új szint nyert: a galíciai lengyelség bécsi képviselője, mint a magyarság szövetségese lépett fel. A lapok közölték, illetve aktuális számuk mellékleteként csatolták Smolka beszédének teljes magyar szövegét. Smolka fellépése után a lengyelbarát manifesztációk egész sora következett. A Nemzeti Színházban a lengyel politikus tiszteletére bemutatták *Doppler Ferenc Benyovszky*-operáját,¹⁰⁸ Kolozsvárt viszont Kotzebue *Benyovszky*ról szóló drámáját. *Sárosi Gyula*, a lengyel nép kipróbált barátja újra leközi az önfeláldozó lengyel anyáról szóló *A hölgyek hölgye* című költeményét.¹⁰⁹ A legjelentősebb lépést újfent *Jókai Mór* tette, aki a középkori lengyel Stanissa és a magyar Rozgon eltéphetetlen barátságáról szóló *Legenda c. versének „A fegyvertársakról”* alcímét adta.¹¹⁰

A hagyományt teremtő költemény után egy politikai jellegű alkalmi jellegű versike következik *Smolkához* címmel. Smolkát több magyar város díszpolgárává választotta, erre utal *Jókai* említett versikéjének utolsó versszaka is: „Mi jutalmat adhatunk mi? / Megtennénk magyarnak önkényt; / Ha már lengyelnek lehetni / Nem volna elég dicsőség...!”¹¹¹

Smolka az őt ért ünneplést magyar és lengyel nyelvű levélben köszönte meg, amelyben rámutat a magyar és a lengyel nemzet ügyének elválaszthatatlan összefüggésére.

Smolka Ferenc fellépése a magyar ügy mellett akaratlanul is népszerűsítette a lengyel népköltészetet is. *Csukássi József* (1840–1891) újságíró, műfordító 1865-től a „Győri Közlöny” szerkesztője a „Hölgyfutár” hasábjain számos lengyel népballadát közölt magyar fordításban.¹¹²

A lengyel nemzeti mozgalom természetesen tovább folytatódik. Sorjában megünnepezték a jelentősebb történelmi évfordulókat, így a lublini uniót (Litvániával 1569), a horodlói uniót (1413. Lengyelország és Litvánia első uniós jellegű egyezménye) október 10-én *Fijałkowski* hercegrímás temetése is tüntetésszerűen zajlott le. *Tadeusz Kościuszko* halálának évfordulója (október 15-én) is alkalom hazafias manifesztációra.

A fent említett ünnepélyek jórészt *egyházi* keretekben zajlanak le, ezért a megszálló hatóság figyelme is egyre inkább erre koncentrál. A katonaság több templomot ostromol meg, és onnan több mint másfélezer hívőt vittek a citadellába. Az egyházi hatóságok válaszként bezáratták a templomokat. A varsói cári hatalom vezetését most *Lüders* tábornokra bízák (ismerős ez a név a magyar történelemből, akár csak Pamyutiné is a temesvári csatából); jeleskedett Varsóban is, éles kurzust vezet be. Ugyanakkor a nemzeti ellenállás Magyarországon az országgyűlés feloszlata után is él. Az abszolutizmus új köntösben jelentkezik, betiltják többi között a honvéd segélyező egyesületeket.

Ebben a légkörben érthető, hogy az aránylag nagyobb szabadságot élvező élclapok hasábjairól olvashatók le a hazai vélemények, elsősorban a *Jókai* szerkesztette „üstö-

107. *Divéky Adorján*: Magyarok és lengyelek a XIX. században. Bp. 1919. 78–81.

107a. Trombita 1861. IX. 1. sz. melléklete.

108. Trombita 1861. szeptember eleje.

109. Uo. 1861. IX. 5. 54. sz. 1.

110. Üstökös 1861. IX. 7. 145. Címlapon.

111. Uo. 1861. IX. 7.

112. Hölgyfutár 1861. X. 17., 24; XI. 5., 19.

I. SZÁM.
Sept. 7-án 1861.

Megjelenik minden szerdánapon egy íven sokféle képpel ellátva.
Előfizetési ár: a közép évi ára — dec. 6-án 30 kr., a többi fél — dec. 1/2 ár, a fél év — dec. 1/2 ár, a három hónap — dec. 1/2 ár, a három hónap — dec. 1/2 ár, a három hónap — dec. 1/2 ár.
Kiadó: Károlyi-nyomatás; Pest, egyetem-terem 6. sz. szoba.

X. kötet.

Legenda

A fegyvertársakról.

Régcseregben, még a Juliusom
Naptár előtt; olyan szörnyű régen,
Hogy már az évet is elfeledték,
Mint valami nagy ígérest; —

Akkor volt ez, mikor még divat volt
Adott szóra visszaemlékezni.
Mikor vasat hordtak öltözetnek,
S a mi benn volt, az is olyan vas volt.

Akkor élt két ifjú hajnal ember,
Egyik lengyel, hős Satanissa névvel,
Másk magyar, Rozgonnak neveztek
És e ketten fegyvertársak voltak.

Holdvilágnál, sötét fa árnyában,
Meggokilótk; egymást el nem hagyják
Sem életben, sem pedig halálban:
Egy túlközből várt ivának erre.

Fáklyafényben, ezüsteres tornáczban
Meggjutik est az esküt; egymást
El nem hagyják itt a má-világon:
Egy kehelyből bort ivának arra.

S a mit borral, vérral esküt ittak,
Azt megállták; egyiút járt csatájuk
Val törökre, átkozott oroszra.
Egy szívük volt, csak a kardjuk lett.

Egyszer elesett a lengyel ifjú,
Messziről találták gyáva nyílal,
Rozgonnak nem árta semmi fegyver,
Könyökén az ellen vére csorgott.

Este lett; sirt ástak a halottinak,
Magvetők az ágyát föld levéllel,
Pajzstát vánkossal tevők fejébe,
Kardot, kopját mellé fektetnek.

Ekkor így szólt Rozgon hadnagyaiboz:
„Föld hallotta, ég hallotta aztat,
Hogy mi egymást soha el nem hagyjuk
Temessetek engem is e sírba.“

Őt is eltemették Satanissával,
Ki magának fegyvertársat választ,
Aznak társát nem szabad társolni,
Régen volt ez, igen — igen régen.

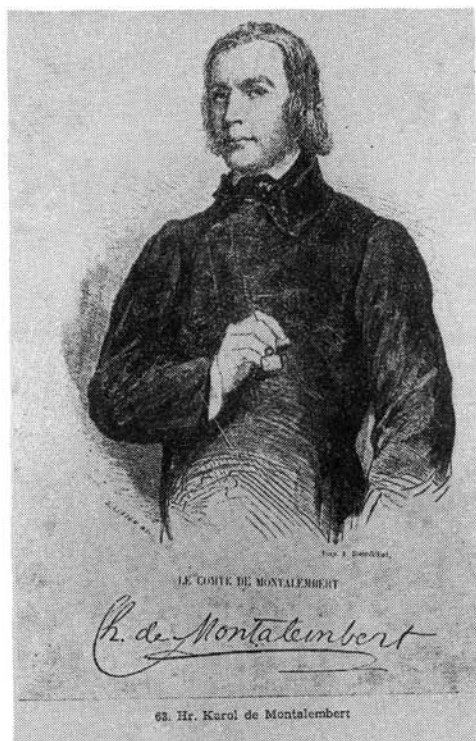
859. évhől a január—aprill folyamból 1861. teljes számú példányokkal folyvást szolgálatban.

13. kép. Jókai Mór „legendájának első része a hagyományos fegyvertársakról”. *Ústökös* 1861. szept. 7.

kös” c. hetilap egyes számaiból. Ez a lap közli azt a cári ukázt, mely szerint a *Miatyánkot* csak az ostromállapotú módosításokkal lehet elimádkozni. Az aktualizált szöveget tartalmazó ukáz keltezésében a helynév: „Tout comme chez nous” (Minden ugyanúgy van, mint nálunk) a magyar–lengyel párhuzam aláhúzása. Az ukázt a *Krisztust* elítélő Kaifás II. írta alá és *Pilátus* ellenjegyezte.¹¹³ A lengyelek üldözésének különféle formáit mutatja be például a cári bírászkodás. Egy ilyen bírászkodási napon egy ismeretlen foglyot, egy lelkészt, egy diákot, egy szabót és egy gyászruhás hölgyet vallatnak. Elvezetésükkor az *Isten ki Lengyelhont* éneklük.¹¹⁴ Jókai *Varsói vezércikk* című verses glosz-szájában azon elmélkedik, hogy egy korabeli lengyel újságíró mit is írhat a vezércikk-

113. *Ústökös* 1861. X. 26. 58.

114. Egy bírói terem Varsóban. *Ústökös* 1861. XI. 2. 9. sz. 66–68.

14. kép. Charles Forbes Mortalembert gróf (1810–1870) magyar és lengyel barát, francia történész, *Une nation en deuil La Pologne en 1861* (magyar kiadásának címe *Egy nemzet gyászban*) c. könyv szerzője

ben: „A dolgok legújabb rende – hm hm, (Azt kényszerít mondani, hogy – üm üm. / Volna ugyan valami, de – hum hum. / Jobb lesz mindkettőnknek, ha mum mum. // Mert ha mi így sohajtunk, hogy – hej hej! / Arra nekünk egyszerübe – ej ej. / Ha nem tudunk szépen kérni – ó ó. / Az lesz belőle, hogy aztán – hó hó. // Most már csak hát azt mondom, hogy – pszt csitt. / Méltóztatott prüsszenteni? prosit!”¹¹⁵ A versike alcíme: „Itt is jó”, azaz Pest-Budán... is jó.

A *Kriminális vallatás (Varsói jelenet)* című versében Kakas Márton, egy lengyel újságíró kihallgatását mutatja be. A vallatást vezető az újságíró minden apró holmijában ellenséges tevékenység segédeszközét látja, a vallatott szellemesen kivágja magát, sőt a végén még neki is bátorodik: „Igaz uram, van egy helyem, / A mely maga egy árzenál; / De oda te be nem jöhetsz; / Mert annak nincsen ajtaja”.¹¹⁶

Az 1861-es esztendő irodalmi és sajtóellenállásának néhány aprósága után egy magyar–lengyel vonatkozású *Jókai-történet* kével zárom. Még 1861. április 2-án küldte a cár, helytartója segítségére, Stefan *Chrulew* tábornokot, akinek feladata Varsó északi kerületei nyugalmának biztosítása. Megérkezése után derekasan hozzá is látott a mun-

115. Varsói vezércikk. Üstökös 1861. XI. 9. 10. sz. 73.

116. Üstökös 1861. XII. 15. 15. sz. 113.

kához, az április 8-i tüntetés alkalmával először ugyancsak puskatussal verette a népet, majd amikor ez nem használt, tüzet vezényelt.¹¹⁷ Az eredmény az 1861. év rekordja halottakban, sebesültekben is. Jókai hosszabb verszetében Magyarországon (1849-ben) még tisztességes vezetőnek mutatja be Chrulewet. Magyar szálláshelyén legényei egy szegény daru szárnyait annyira megrövidítették, hogy már repülni sem tudott. A házigazda panaszára Chrulew 25-öt veret az orosz hősök talpára. Chrulew azóta azonban sokat változott: „Azóta sok év lefolyt már, / Se a gazda, se a madár. / Maga Chrulew is más ember, / Tapasztalja szegény lengyel, / Mint bánik „a fehér sassal”.”¹¹⁸

Az 1861. évi varsói események széles visszhangot keltettek egész Európában. Közülük magyar szempontból is jelentős Charles Forbes *Montalembert* (1810–1870) gróf, francia politikus, egyháztörténész és író, a demokratikus, liberális katolicizmus hirdetőjének, 1851-től a „negyven halhatatlan”, azaz a Francia Akadémia tagjának felszólalása. Montalembertet rokoni szálak fűzték egy magyar arisztokrata családhoz, járt Magyarországon is többször, 1836-ban nagyszabású könyvet is írt Magyarországi Szent Erzsébetéről, amiért a Magyar Akadémia tiszteleti tagjává választotta...

Az említett varsói események hatására is könyvet írt *Une nation en Deuil La Pologne en 1861* (1861) címmel. Ezt a könyvet Eötvös József, a Magyar Tudományos Akadémia társelnöke azon melegében olvasta is, és 1861. október 14-i keltű levelében köszöni meg Montalembert francia akadémikusnak a következő szavakkal: „Míthogy ön ismeri politikai nézeteimet, elgondolhatja, mekkora elégedettséggel követtem az ön szavait egy elnyomott nép (kiem. Cs. I.) ügyéért, annál is inkább, mert Önmaga is tudatában van annak az *analógiának*, amely *Lengyelország ügye és az én hazám között* (kiem. Cs. I.) fennáll, és ezt világosan ki is mondja”.¹¹⁹

Míthogy a lengyel–magyar analógiának már szerepe is volt 1849 utáni magyar köztudatban, nem lesz érdektelen a francia „halhatatlan” lengyel ügyet pártoló művéből idéznem a lengyel–magyar párhuzamokat. Innen Varsóból nem tudom megítélni, foglalkozott-e ezzel már valaki előttem, de ha véletlenül igen, akkor sem árt ennek a munkának kereteiben felújítani Montalembertnek bennünket is érintő szavait. Bevezetésként még megjegyzem, hogy az *Une nation en deuil* még 1861-ben megjelent lengyel fordításban is: *Naród w żalobie* címmel, magyarul csak a januári felkelés idején, először az „Idők Tanúja” 1863. március 5–31-i számaiban, majd később könyv alakban, Szabó Mihály tanítóképezdei tanár fordításában, *Csaplár Benedek* piarista támogatásával: *Egy gyászoló nemzet. Lengyelhon 1861-ben* címmel. (Szeged 1863.) Idézeteimet a szegedi kiadásból veszem.

Montalembert könyve bevezetésében idézi a *Boże coś Polskę*-t prózai fordításban mintegy megadva munkájának alaphangulatát. Az első versszakot azért idézem, mert a *Boże coś Polskę* egyházi-hazafias ének majdnem egyidejűen szerepel majd a magyar színpadon is, de mennyivel gyengébb fordításban: „Úr Isten, ki annyi századon által, fényvel, hatalommal és dicsőséggel környezted Lengyelhont, / ki akkor atyai pajzsoddal fődéd azt, / ki oly soká elhárítád az ostromokat, mellyek alatt végre leroskadt. / Uram oltáraid előtt leborulva, esdve kérünk: / „add vissza hazánkat, add vissza szabadságunkat!”¹²⁰

A következőkben legyen szabad végre rátérnem a párhuzamokra. A szerző helyesen érzi a gróf Andrzej Zamoyski (1800–1874) reformátor pályafutásának Széchenyi

117. Komar: i.m. 118–121.

118. Chrolow és a daru. Ústökös 1861. XII. 28. 131.

119. Oroszország jelen belviszonyai. Mazade-nak a Revue des deux Mondesban közölt cikke nyomán. Budapesti Szemle 1862. XIX. köt. 420–436.

120. Eötvös József: Levelek Bp. 1976. 336.

István polgári államot építő programjához sokban hasonló vonásait (i. m. 12.), azzal a különbséggel, hogy a lengyel politikus jóval nehezebb körülmények között működött, de végül ő is kénytelen volt hazáját elhagyni, nyugati útlevelet kapott a cártól. Érdekes az is, amit Montalembert a nyugati demokráciáknak „a két leghősiesebb és legszabadabb nemzethez” fűződő viszonyáról mond. Szerinte a nyugati demokráciák valamivel több rokonszenvet mutatnak Magyarországra iránt, ahol kevesebb a katolikus, mint Lengyelországban. Magyarországon viszont „a jog, az ősi hagyomány, a Szent István koronája és királysága iránti vakbuzgó tisztelet hozza zavarba a haladás buzgó barátait” (14. old.) Összehasonlítja a francia politikus a magyarországi megyerendszer működését Lengyelország politikai és törvénykezésszerű tevékenységével (uo. 19.). Montalembert kiemeli, hogy a lengyelek elutasítják a pánszlávizmus „nagyszerű, de vészterhes ábrándjait”, a szláv fajoknak orosz felsőség alatti egységét (uo. 20 és *Naród w żalobie* 18–19). Lengyelország a nyugati országoktól a hit és a társadalmi béke meglétével különbözik. Lengyelországban, Magyarországon is a nemesség, azaz a nagyobb és kisebb birtokosság egyesült a köznéppel, az iparos osztállyal. 1848-ban a magyar nemesség önként mondott le kiváltságairól, a lengyel nemesség 1791-ben és 1830-ban kinyilvánította az alsóbb osztályok mentességét a hűbéri kötelezettségek alól (22. old. és *Naród w żalobie* 1861. 21–22. old.) Montalembert, megfélemlítve a lengyelek pánszlávellenes magatartásáról, felveti – hogy Magyarország példájára nem lett volna-e jobb, ha az egész Lengyelország is egyetlen uralkodó alatt élhetne (36–37. old.) Montalembert (tévesen) úgy érzi, hogy Magyarország és Ausztria viszonyát máris a kölcsönös érdekek érvényesülése jellemzi (41. old.), azt viszont világosan látja, hogy a Poznańi Nagyhercegség területén a lengyelek fokozatosan háttérbe szorulnak (44–45. o.) A végső konklúziója az, hogy „az 1861. évi lengyel események végeredményben nyert csatát jelentenek: A lengyel nemzetiség nem fog elveszni!” (56–57. o.)

Montalembert összehasonlításait történészeknek kellene kritikával kísérenie,¹²¹ én a fenti kiadványban elsősorban egy jóindulatú, lengyelbarát röpiratot látok, amelynek propagandaértékét növeli a szerző akadémikusi tekintélye, ami a francia kiadás címlapján is megnyilvánult...

E hosszabb kitérő után már csak az *1862-es esztendő* eseményeit szeretném rövid, távirati stílusban ismertetni némi bevezetésként az 1863. évi ún. januári felkelés előtörténetéhez. Az átmeneti esztendő viszonylagos nyugalomnak látszik az előző év februári és az áprilisi vérengzéseihez képest.

Az új varsói érsek Zygmunt *Feliński* (1822–1895) kinyitotta a bezárt templomok kapuit, lehetővé tette a hívőknek, hogy Lengyelországiért imádkozhassanak, de már az előzőekben említett hazafias-egyházi énekek nélkül. A közelgő felkelés társadalmi bázisai lassanként kialakulnak a nagybirtokosok és a gazdag polgárság érdekeit a mérsekelt „fehérek” táborában vélte megtalálni, vezető bizottságuk a Falusi igazgatóság (Dyrekcja Wiejska) nevet vette fel. A forradalmi, a fegyveres megoldás hívei főként diákok, iparosok, a cári hadsereg lengyel tisztjei a „vörösök” táborában tömörültek, céljuk erőszakkal átvenni az ország feletti hatalmat, élükön az ún. Városi Bizottság (Komitet Miejski) állt.

Közben, 1861–1862 fordulóján Pétervárott is tisztába jöttek azzal, hogy a Lengyel Királyság területén további nyugtalanságok élnek és a forradalmi mozgalom letörésére liberális engedményeket léptettek életbe. 1862 májusában *Konsztantin* nagyherceg, a cár testvére vette át a királysági helytartó munkakörét, a polgári kormányzat feje Aleksander *Wielopolski* (1803–1877) őrgróf lett. Jelentősen könnyítettek a parasztság

121. *Montalembert*: Egy gyászoló nemzet. Lengyelhon 1861-ben. 10–11. Utána még hat bekezdés. A többi idézet oldalszáma a főszövegben.

helyzetén, visszavonták a zsidókat korlátozó intézkedéseket, megreformálták a közoktatási intézményeket, lengyel jelleget adva az iskoláknak. Újjáéledt a varsói egyetem, „Főiskola” (Szkoła Główna) néven, négy (orvosi, matematika–fizikai, jogi és filológiai–történelmi) karral.

Mindeme könnyítések ellenére több merényletet kíséreltek meg Konsztantin helytartó és Wielopolski ellen. Az utóbbival szemben a nemesi küldöttek országos gyűlése bizalmatlanságot jelentett be, a vörösök Központi Bizottsága viszont kiáltványban közölte, hogy valóságos országos kormány minőségben lép fel. Tehát a valóságos kormányzattal szemben, egy másik, konspirációs kormány is jött létre. A felkelés előkészítésére a vörösöknek még időre volt szükségük, fegyvereket is kellett vásárolniok külföldön, ezért a Központi Bizottság felkelés kitörését későbbi határidőre szeretne volna kitűzni. A hivatalos kormány 1862. október 6-án közölte, hogy a legközelebbi időben történő katonaaállítás nem a hagyományos úton (sorshúzás) fog történni, hanem a közigazgatósági hatóság által összeállított névsor alapján (azaz a politikai szempontból gyanús elemeket fogják besorozni). Wielopolski elképzelése szerint, ha sikerül 8–10 ezer fiatal besorozni, akkor vagy szétverte a „vörösök” szervezkedését vagy a felkelést korai időpontban való kitörésre kényszeríti, azaz előre is bukásra ítéli.

1863. január 14-ről január 15-re virradó éjjel a cári hatóságok Varsóban katonaaállítást rendeltek el, de az érdekelt ifjúság jó része ekkor már időben elhagyta a fővárost és a kampinosi őserdőben és a közeli serocki erdőben rejtőzködött el.

Az események hatására a vörösök Központi Bizottsága 1863. január 22-re tűzte ki a felkelés megkezdésének időpontját...

ZWISCHEN DER NIEDERLAGE DES UNGARISCHEN VÖLKERFRÜHLINGS UND DEM JANUARAUFSTAND VON 1863

Es ist allgemein bekannt, daß der Novemberaufstand und seine Niederlage einen lebhaften Widerhall in der ungarischen öffentlichen Meinung fanden, der bis 1848 andauerte. Der Dichter Mihály Vörösmarty machte in einer Strophe seines berühmten „Aufrufs” von 1836 eine Anspielung auf die Niederlage des Novemberaufstands und schuf damit eine Vision des „herrlichen Todes des ungarischen Volkes”. Im August und Oktober 1849 kam es in Ungarn zu identischen Ereignissen, wie sie im Königreich Polen im Herbst 1831 erfolgt waren. Die Parallele zwischen den beiden Ereignissen lenkt die Aufmerksamkeit auf das ähnliche Schicksal des polnischen und des ungarischen Volkes. Diese Analogie wurde auch im Ausland empfunden. In Paris zeichnete der Maler und Graphiker Léon Cogniet noch im Jahre 1831 die herrliche Gestalt eines Kämpfers des Novemberaufstands auf dem Hintergrund der brennenden Stadt u. d. T. „Praga 1831”, die die Verzweiflung des Helden nach der verlorenen Schlacht ausdrückt. Dasselbe Gemälde veröffentlichte der Graphiker Jazet erneut, ohne jede Änderung der Konzeption, diesmal mit der Unterschrift „Hongrie 1849”, indem er die Analogie zwischen den nicht weit zurückliegenden polnischen und den späteren ungarischen Ereignissen wahrnahm.

Manche Ungarn, die jahrelang die Niederlage des Novemberaufstands miterlebten, verließen dem nationalen Schmerz Ausdruck, indem sie in ihrer Heimat nach dem verlorenen Kampf um die Freiheit bekannte polnische Melodien mit der Situation in Ungarn zusammenstellten und aktualisierten. So entstanden neue Texte zu alten Melodien, z. B. „Die Ungarn trauern und stöhnen in der Unterjochung”, „Noch ist Ungarn nicht verloren”; man zitierte auch in Anknüpfung an die „Apotheose” (1835) von József Bajza, wo von dem verlorenen polnisch-russischen Krieg im Jahre 1831 die Rede war,

den Satz: „Dort, seine Rechte verteidigend, kämpfte und starb ein Volk“. – In dem nach 1849 wiederhergestellten literarischen Leben, in der Prosa und Poesie von Mór Jókai, János Arany und János Vajda stoßen wir oft auf Gedichte und Novellen, die an den gemeinsamen polnisch-ungarischen Kampf anknüpfen. Der Ballettmeister Sándor Lakatos komponierte einen neuen Salontanz u. d. T. Brüderlicher Tanz (1850), in dem er bewußt Elemente des polnischen und des ungarischen Gesellschaftstanzes verband. Das Nationaltheater in Pest führte im Jahre 1850 eine neue Oper mit polnisch-österreichisch-türkischer Thematik auf, mit einer Anspielung auf die Hilfe des Königs Jan III. Sobieski bei dem Entsatz von Wien. In dem gleichen Theater treten zwei polnische Opersängerinnen auf: Leonora Szymańska und Ludwika Leśniewska, und im Orchester zwei Musiker: Franciszek Doppler und sein jüngerer Bruder Karol. Im Prinzip sind sie Flötenspieler, die aber auch die Rolle von Dirigenten übernahmen und später auch die Musik zu Librettos ungarischer Opern schrieben. In der Zeit des Krimkrieges veröffentlicht Mór Jókai eine interessante Erzählung über die Organisation der Polnischen Legion in der Türkei. János Arany wiederum erinnert in drei Balladen an verschiedene Szenen aus der gemeinsamen Geschichte Polens und Ungarns. Im Jahre 1855 sterben fast gleichzeitig zwei führende Dichter unserer Völker: Mihály Vörösmarty und Adam Mickiewicz. In dieser Zeit rückt anlässlich des 200. Jahrestags des Überfalls auf Polen von György II. Rákóczi (1655) die unrühmliche Gestalt dieses siebenbürgischen Fürsten in den Vordergrund, der sich im Bündnis mit den Schweden um den polnischen Thron bemühte. Es erscheinen auch in der Literatur der fünfziger Jahre des 19. Jh. zahlreiche Übersetzungen aus der polnischen Folklore. In anderen Bereichen der Kultur, z. B. in der historischen Malerei, treten die Gestalten von Ludwig II. (Jagiellończyk) auf, der bei Mohács gefallen war (1526) sowie der Königin Izabella (Jagiellonka), die in Siebenbürgen herrschte (1841–1859). Schließlich befaßte man sich mit einem Jugendstreich des Königssohns Kazimierz (später des Großen), der Klara verführte, eine Tochter des ungarischen Magnaten Felicjan Zách, der mit dem Schwert in der Hand an der königlichen Familie Rache nahm. In den fünfziger Jahren wurden erneut im hauptstädtischen Nationaltheater (und in der Provinz) Bühnenwerke aufgeführt, die in der vorigen Zeit in Mode waren: eine Oper über Beniowski von F. Doppler, „Zolky, der alte Student“ von Maltitz sowie „Mazepa“ von Słowacki.

Für die beiden unterdrückten Völker waren von großer Bedeutung: der von Rußland verlorene Krimkrieg (1856) und die Niederlage Österreichs in dem französisch-italienisch-österreichischen Krieg (1859). Unter dem Einfluß dieser Ereignisse kam es sowohl in Warschau als auch in Pest zu patriotischen Demonstrationen, die zugleich die Unabhängigkeitsbestrebungen der beiden brüderlichen Völker ausdrückten. Jede der Seiten war gut orientiert darüber, was beim Nachbarn vor sich geht. In Warschau kommentierte die ungarischen Ereignisse J. I. Kraszewski in seiner Tageszeitung „Gazeta Godzienna“ (die spätere „Gazeta Polska“), gleichzeitig bespricht die ungarische Presse mit Empörung die brutale Durchführung der Befehle der zaristischen Gouverneure in bezug auf die Warschauer Bevölkerung, die massenweise mit dem patriotisch-religiösen Lied „Boże coś Polskę“ („Gebet für's Vaterland“) auf den Lippen Demonstrationen veranstalteten. Die österreichischen, mehr zivilisierten Truppen bedienten sich der Feuerwaffen mit Maß und nur eine Person, ein Jurastudent, wurde getötet. Die zaristischen Soldaten dagegen töteten zuerst fünf Personen und dann sogar etwa zweihundert. In Zusammenhang mit den Warschauer Demonstrationen reichten sich zum ersten Mal die Hände die polnischen Patrioten und die Warschauer Juden, die sich schon Polen fühlten.

Auf dem Hintergrund der Warschauer Ereignisse schuf die ungarische literarische Presse einen bestimmten Mythos, so z. B. Károly Szatmáry in der Erzählung „Der Pole“. In der Entstehung solcher Mythen spielte eine beachtliche Rolle die literarisch-

satirische Tätigkeit von Mór Jókai in den Spalten der von ihm herausgegebenen Wochenzeitschrift „Üstökös“ (Der Komet). Hervorzuheben sind seine Balladen „Die weiße Dame Polens“, wie auch „Die Legende“ (mit dem Untertitel „Über die Waffenbrüder“). Der junge Journalist und Dichter Kálmán Thaly, später ein bekannter Historiker, übersetzte und veröffentlichte unter dem Einfluß der Ereignisse die Hymne „Noch ist Polen nicht verloren“ und „Boże coś Polskę“ (Gebet für's Vaterland) ins Ungarische. In Anerkennung der Auflehnungen der polnischen Jugend wurde auch die „Ode an die Jugend“ von A. Mickiewicz übersetzt. Einen großen Widerhall weckte die Nachricht von dem Tod Adam Jerzy Czartoryskis, aber noch bekannter wurde die anderthalbstündige Rede von Franciszek Smolka, einem galizischen Abgeordneten im Wiener Reichsrat zur Verteidigung der ungarischen Verfassungsrechte.

Das oben veröffentlichte Kapitel (ein Teil einer größeren Arbeit des Autors), endet mit einer Analogie des französischen Historikers Graf Ch. Montalembert, der in dem publizistischen Buch „Une nation en deuil, La Pologne 1861“ (Ein Volk in Trauer, Polen im Jahre 1861) bemüht ist, gewisse, mitunter kontroverse Parallelen zwischen den damaligen polnischen und ungarischen Ereignissen, wie auch zwischen der Gesellschaftsordnung der beiden Völker zu ziehen. – Die letzten Seiten der Arbeit sind den Warschauer Ereignissen von 1862 gewidmet, die einen Übergang zur letzten nationalen Auflehnung – dem dem Januaraufstand bilden.

István Csapláros